ĐURO SUDETA

Izabrane pjesme i prilozi

SUDETA IZABRANE PJESME I PRILOZI

Sa štovanjem posv.
Horvačiću
Garešnica, 8. 4. 1994. g.

R. J. [illegible]

MOSLAVAČKI VIDICI
urednik
RUŽA LENAC-BRLEKOVIĆ

Predgovor napisao:
DUBRAVKO JELČIĆ

Pjesme izabrao:
DRAGUTIN TADIJANOVIĆ

Priloge odabrao i knjigu uredio:
ILIJA PEJIĆ

Tisak: Tiskara i knjigovežnica Kutina

ĐURO SUDETA

Izabrane pjesme i prilozi

MATICA HRVATSKA
OGRANAK GAREŠNICA
1991.

Puro Sudeta

POEZIJA ĐURE SUDETE

O pjesnicima koji umru mladi obično se stvaraju legende. Oko njihove ličnosti niču, pokatkad, priče slične mitovima, a o njihovu književnom djelu i najstroži kritičari često sude izuzetno blago, pripravni da im, zbog njihove prerane smrti, ponešto i progledaju kroz prste.

Đuro Sudeta jedan je od naših pjesnika što su umrli veoma mladi. Živio je, kao i Dragotin Kette i kao Janko Polić Kamov, samo dvadeset i četiri godine - a to znači tri godine manje od Branka Radičevića. On je svakako među onima hrvatskim književnicima koji su živjeli najkraće, ali,nipošto nije među onima koji su književnosti dali najmanje. Pa ipak se oko njegova imena nisu nikada plele legende niti su mu kritičari uopće posvećivali mnogo pažnje, a još manje blagonaklone pažnje, izuzmemo li nekoliko kritičara iz kruga njegovih ličnih prijatelja.

Kao što je tiho živio, tiho je i umro, pa je i poslije smrti nastavio tiho osvajati čitalačku publiku, naročito mlađu, nudeći joj svoju bolesnu mladost, svoje neispunjene životne čežnje i svoje nesavladane tjelesne boli u obliku jednostavnih, dirljivo iskrenih stihova. I čitaoci su ga prihvaćali, njegove su se zbirke rasprodavale u rekordnom vremenu (cijela naklada »Kućica u dolu«, 1.200 primjeraka, planula je za manje od mjesec dana), a kritika ni onda, ni poslije njegove smrti, kada je objavljen najveći i najbolji dio njegove poezije te je bila prilika za to, pa ni do danas, nije ocijenila njegov doprinos našoj lirici niti mu je odredila mjesto u povijesti hrvatske literature. Čini se da njegovu poeziju još uvijek dovoljno ne primjećujemo, možda i zato što ni njega, živa, njegovi suvremenici često nisu primjećivali. Živio je najviše u provinciji i objavljivao najčešće u perifernim časopisima. Nije izazivao polemike niti je u njima sudjelovao, pa je valjda zato bio nezanimljiva tema za tadašnje kritičare koji su svoja pera oštrili za duele u kojima se raščišćavaju esencijalni problemi i ukrštavaju disparatna gledišta. Sudeta je neprimjetno živio, zapravo bolovao, usput pisao stihove i djelomično ih objavljivao, izbjegavajući veliki publicitet iz skromnosti koja nije bila poza (jer ne vjerujem da se može igrati lažnim gestama netko tko je godinama, svakodnevno, najozbiljniji kandidat smrti). Zanimljivo je da ni u očima onih čitalaca koji su uživali u Sudetinoj lirici, zanoseći se njegovim prosanjanim čežnjama i plačući nad njegovim u poeziju pretočenim i nimalo hipertrofiranim bolima, Sudeta nije postao idol pred kojim se klanja, čija se vrijednost uveličava i kojega se pobožno slijedi, iako

je zato bilo mnogo razloga. Kao da to ne bi bilo u skladu s njegovim životom i njegovom lirikom! Prvi stih njegove pjesme »U sutonu« duboko i istinito odražava čitavu njegovu ličnost:

Ja nikad nisam htio život bura...

Čak ni oko njegove ličnosti i njegova djela nije bilo nesporazuma i nesuglasnih mišljenja, osim u jednom slučaju, 1922 godine, kada su u nekim katoličkim đačkim listovima (i Sudeta je tada još bio đak, maturant zagrebačke Učiteljske škole!) jedni osporavali Sudetin katolicizam, a drugi ga dokazivali - pri čemu, čini se, nisu imali sasvim pravo ni jedni ni drugi: ni oni koji su mu htjeli osporiti religioznost, ni oni koji su ga htjeli prikazati klerikalcem.

Mislim da je u tome još i danas osnovni nesporazum oko Sudete. Njega je godinama pratio glas izrazito katoličkog pjesnika, pa dok mu takva reputacija nikada nije mogla naročito koristiti, danas mu veoma škodi, jer je vjerojatno samo ona, ta fama, uzrok te je Sudeta u posljednje vrijeme gotovo posve pao u zaborav.

Ne s pravom. Jer danas, trideset i pet godina poslije pjesnikove smrti, za nas je prvenstveno važno i za ocjenu Sudetine književne ličnosti više od svega mjerodavno ono što nalazimo u njegovoj poeziji, njen duh, misli i osjećanja koja s njegovim stihovima ulaze i u naš život i u našu svijest,a tek onda zanima nas i piščeva ličnost, njegove ideje i opredjeljenja koja nam pomažu da bolje shvatimo njegovo djelo, čak i onda kad postoje nesugalasice između piščevih životnih načela i misli koje prožimlju njegovo djelo. U Sudetinim pjesmama, činjenica je, mnogi će čitaoci još dugo nalaziti ponešto svoga, jer je Sudeta, kao svaki pjesnik koji je to po svojoj naravi, bio pomalo djelić svih nas. On ima pjesama napisanih u najčišćem vjerskom raspoloženju, ali one, naročito karakteristične za prvu fazu njegova pjesničkog rada (»Osamljenim stazama«), nisu ni najveći ni najbolji dio Sudetina pjesničkog opusa. U njima, pored stihova, visoke poetske imaginacije, ima znatnih ponavljanja i vrlo mnogo općih mjesta kakvih je u drugim njegovim pjesmama osjetljivo manje. Već i zato se ne može govoriti da je Sudeta bio izrazito katolički pjesnik; on jeste i to, ali nije samo to. Njegova religioznost nije ništa dodala njegovoj poetskoj snazi, ali joj nije ništa ni oduzela.

Mlad i bolestan, a pjesnički radoznao, on se svojim krupnim očima, kojima je široko gledao život i ljude, htio zagledati i preko groba, jer je rano uvidio da mu nema dugog života. Svršivši tek srednju školu, nije stekao

temeljitijeg filozofskog obrazovanja koje bi mu pomoglo da nađe kakvo-takvo rješenje mnogobrojnim tajnama što ih je našao u sebi i što mu se čine neobjašnjivima. Zato bi bilo deplasirano tražiti filozofske elemente u ovoj izrazito emocionalnoj poeziji. Kod njega su odlučivala trenutačna raspoloženja, pa dok je npr. u pjesmi »Kroz šibe života« izjavljivao da se odriče suza i ljudi, tražeći »tek jaku vjeru u Boga«, u pjesmi »Majci« dao je oduška sumnjama i rezignaciji koje su prevladavale u nekom drugom trenutku i koje nisu nimalo svojstvene fanaticima:

Majko, ja već nisam ono dobro dijete
što je s tobom znalo moliti kraj kamina,
u večeri kasne, dok su s violina jecali akordi ljubavi i sjete!

Ja tad nisam znao šta ta glazba znači,
jer molitva plava sve je moje bilo...
nisam znao da će neka moć me taći
svojom rukom, i sve što je nekad milo

moju dušu vedru nosilo pod zvijezde,
jednim mahom da će nestati u duši -
Dobra moja majko, vrijeme kida, ruši
sve nade u srca što se gnijezde...

Majko, ja već nisam ono dobro dijete
što je s tobom znalo molit kraj kamina,
u večeri kasne, dok su s violina
jecali akordi ljubavi i sjete!

Sudeta je vjerovao i sumnjao, sumnjao i vjerovao. Tvrdio je da je svoj mir našao u vjeri - i uvijek bio nemiran, pomišljajući i na samoubojstvo. Ali to nisu jedine njegove kontradikcije. On je pjevao o skromnim radostima

života, a misao na smrt bila je vječno prisutna u njemu, makar i u podsvjesti. Zanosio se mislima o vječnosti, a tako je iskreno volio ovaj prolazni život. U svojim pismima pisao je prijatelju: »Strašim se ovoga života... Ima dana kad tako poželim da sam umro.« A kasnije, u pjesmama, priznaje kako sanja zračne visine, snagu bure i kamena, more ljubavi. On piše himnu Suncu koje već cijelu godinu nije vidio, jer je ležao bolestan između četiri bijela hladna zida, a istovremeno tvrdi da je tako slatko umrijeti. Moli da mu Bog pomogne zaboraviti svoje ruke, a u pjesmi »Kad umrem« priznaje da je želio sačuvati u životu svoje tijelo. Volio je život, iako ga gotovo i nije živio; bojao se smrti, iako ju je priželjkivao. Čezne za malom kućicom i bijelim krevetom na kome će »ko dah umrijeti«, a u drugoj pjesmi priznaje:

Zaboli me duša, i zvona se rasplaču,

rasplaču me pastiri u dolu,

sjetim se nečeg, ja ne znam čega,

i duša mi krikne u bolu.

Nije li se to sjetio života koji treba ostaviti, svoje sobe s kojom se treba rastati, nije li se to sjetio smrti koja je tako blizu?

Shvaćena kao utjeha u časovima klonuća i tuge, Sudetina religioznost dobiva sasvim drugu boju. Još bolje ćemo je shvatiti i još lakše razlučiti kao Sudetinu specifičnost ako ne zaboravimo na nekoliko njegovih rečenica iz pisma prijatelju(29. prosinca 1926):

Ovih sam dana mnogo studirao školski arhiv za neki roman iz učiteljskog života, pa sam naišao na cijele drame. Da vam ih opišem vi bi se čudili. Možete li pojmiti da čovjek nevin i nedužan može u kolu intriganata i tipova najniže vrste da poludi i da si nevin reže žile i umire! Možete li pojmiti da pop (žuti - i samostalac) zove djevojčicu od 14 godina na ispovijed, da mu kaže, je li šta bilo ili nije! I kad su čovjeka pokopali, dijete dolazi i priznaje da nije bilo ništa, da je sve baš ružna intriga onih nesposobnih crnih i prljavih tipova koji nisu mogli podnositi jednog jačeg intelektualca u svom krugu. I ti su ljudi još na Virovskoj školi, još intrigiraju, još traže žrtve. Ali Đ. Sudeta ne reže žile.

Tih nekoliko redaka sasvim jasno kazuju ne samo Sudetin odnos prema određenim postupcima klerikalnih krugova, nego i odnos i postupke tih krugova prema Sudeti kojega su smatrali suviše liberalnim katolikom, gotovo panteistom. Pa ako je on, i pored ovakvih odnosa, mogao ostati

religiozan, mogao je to samo zato što je bio religiozan na svoj osoben način, što je njegova religioznost imala drugačije izvore i drukčije motive pa prema tome i drukčiji sadržaj.

Citirani odlomak zanimljiv je i s drugih razloga: daje nam naslutiti kakav bismo roman od Sudete dobili da je pisac još koju godinu poživio, pokazuje nam gdje su bile Sudetine prozne sklonosti, kakav je bio njegov stav prema životu kao literarnoj građi i koje su ga teme iz života zanimale, a istovremeno i karakterizira društvenu sredinu u kojoj se kretao ili bolje, u kojoj se imao kretati - da nije bilo bolesti i liječenja u bolnicama i sanatorijima.

U svijetlu tih podataka Sudetina ličnost ukazuje nam se svojim čvrsto oblikovanim crtama. Samo takav, nepokolebljivo svoj, mogao je kao pjesnik ostati potpuno po strani od svih modernih i modernističkih struja i pravaca koji su u njegovo vrijeme bili u modi.

Sudeta nije pripadao ni jednom književnom pokretu, ali se u nekim njegovim pjesmama, ranijima i kasnijima, osjeća pomalo trag ekspresionizma, pravca koji je bio glavna pojava u slovenskoj literaturi između dva rata i u okviru kojega su, u Sloveniji, bile naročito jake dvije faze, tzv. socijalni i katolički ekspresionisti. U hrvatskoj književnosti ekspresionizam se nije jače razvio možda i zato što je naš glavni predstavnik i zagovornik ovoga pravca, »pjesnik tijela i siromaha« A.B. Šimić, umro u prvoj mladosti kao i Sudeta, od iste bolesti kao i on, dvije godine prije njega (1925), ne stigavši razviti svoju djelatnost ni raširiti i učvrstiti svoje ideje.

Kod Sudete nalazimo neke od bitnih oznaka kao književnog pokreta, i to ne samo u njegovim religioznim pjesmama: on teži produbljavanju individualne etike kao sredstva za duhovni preporod čovjeka pojedinca i čovječanstva u cjelini, traži suštinu u čovjeku a ne izvan njega, tumači čovjeka kao biće oslobođeno društvenih veza i uzdignuto u kozmičke odnose; pa i neki elementi religiozne mistike vidljivi su u dobrom dijelu njegovih pjesama. Ali ako ipak kažemo da Sudeta nije bio pripadnik ekspresionizma, onda taj zaključak izvodimo iz činjenice da njegovoj poeziji nedostaju svi vanjski znaci tog pravca: on izbjegava apstrakcije, stil mu nije zadihan, njegova metafora se na ističe smionošću i izuzetnom originalnošću , a forma njegovih pjesama najčešće je tradicionalna.

Zato oni koji u poeziji traže više bizarnosti i konstrukciju, a manje jednostavnost i istinu, oni koji su skloniji zamršenim rezultatima umovanja

nego priprostim i prastarim, ali uvijek novim i uvijek aktualnim spoznajama srca, redovito zaobilaze Sudetinu poeziju. Oni je najradije prešućuju, jer je ne mogu sasvim negirati. Doista: onima koji ne mogu osjetiti tugu bolesne mladosti, bol zbog čežnji koje su tako lako ostvarive a ipak ostaju neostvarene, Sudeta će kao pjesnik zauvijek ostati dalek i u životu. Ljepota njegovih doživljaja ostat će zauvijek nedokučiva tajna onima koji se ne znaju djetinje začuditi nečem običnom, koji ne znaju zanijemiti pred škropotom tople ljetne kiše, pred bujnim krošnjama i impresivnim šumama, pred rascvalom granom jorgovana. Suptilnost i svježinu njegovih stihova neće nikada osjetiti oni koji im prigovaraju radi sentimentalnosti. Sudetine su emocije virtuozno nijansirane, a sentimentalne su tek utoliko, ukoliko, ih neizlječiva bolest i svakodnevna suočenja sa smrću učine pokatkad takvima.

Jer Sudeta je, prije svega i više od svega, pjesnik smrti, jedan od najizrazitijih pjesnika smrti u hrvatskoj poeziji. Smrt je u njemu vječno prisutna, i on je toga duboko svijestan. Upravo ta svijest čini njegove pjesme još potresnijima, jer on tu svoju spoznaju iznosi najjednostavnije, nekom priprostom naivnošću, bez samodopadnog uživanja u vlastitoj tragiki:

Mene boli i odviše --- ja se
ne sjećam više da sam bio sretan,
pod nujnim nebom ja sam - sam i sjetan,
i znadem samo da se dani gase ---

Njega i žetva (u istoimenoj pjesmi) podsjeća na smrt:

Dugačka ravan zrelim zlatom pokrita.
Ruše se valovi dozreloga žita,
na daleko miriše rasijana bol.

Pokopan u zemlji oživio krt.
Otkrivaju se bijela gola mjesta.
Pod nebo visoko popela se cesta.
Dolazi sumor jednoličan, strt.

Jutros je kroz polje prošla smrt.

Svaka Sudetina pjesma izgleda mi kao oproštaj s nečim dragim, a cijela je njegova poezija oproštaj sa životom koji nije stigao sasvim upoznati, a kamoli posve spoznati. Proživio je veoma malo, a sve što je doživio bilo je neveselo. Jedna nesretna ljubav dala mu je poticaj za fantastičnu

pripovijest »Mor« (izvrsnu lirsku pripovijest koju su, zbog njene izražajne snage i srodnih štimunga, dovodili u vezu s Hamsunovim »Panom«, ali je Sudeta u pismu bratu, 29. 7. 1926., izričito naglasio da osim »Eve« ništa drugo Hamsunovo nikada nije pročitao); neprilike s roditeljima, naročito s ocem Filipom, zagorčile su mu mnoge ionako gorke i tužne dane; bolest se pogoršavala iz dana u dan - i kad je sve oko njega bilo crno i bezizlazno, Sudeta je još uvijek imao časova kad je znao naći sebi snage da sanja vedra neba, sunčana jutra, proljeća, pitajući se zašto čovjek, kad umire, ima najviše snova.

Njemu su živome pisali nekrologe, »Doista, treba mnogo duševne snage, da čovjek ne zapadne u očaj, kada, svezan o svoje osjećaje i raspet na vlastito srce, čeka smrt i svoja crna zvona.« To nije napisano kao reminiscencija nad grobom, to nije objavljeno poslije Sudetine smrti, to je napisano i objavljeno dok je još Sudeta živio, i on je to svakako čitao, i ... i čekao da se ispuni kako je pisano. Ali je, doista, trebalo »mnogo duševne snage, da čovjek ne zapadne u očaj« čitajući o sebi ovakve rečenice.

Ne može se reći da Sudeta nikad nije očajavao. On je znao očajavati, ali je znao i naći izlaz iz svojih očajanja. Taj izlaz mu je bio poetsko stvaralaštvo za koje nalazi jake poticaje upravo u svojoj bolesti. Zato je Sudeta možda najbolje u hrvatskoj poeziji izrazio atmosferu bolesničkih soba, ispunjenih sutonom i grozničavim predviđanjima, atmosferu ognjice, kad se znoje dlanovi i oči peku od unutarnje vatre u kojoj sagorjeva život kao nedorasla biljka.

Ali u Sudetinoj poeziji nailazimo i na ljubavne motive. Njegove ljubavne pjesme nisu samo senzualne, nego i erotske. No njegova erotika je diskretna kako jedino i može biti kod sanjarski raspoloženog mladića, bolesnog od tuberkuloze (a ta bolest potencira čuvstvenost). Njegovi ljubavni stihovi pokatkad odišu gorčinom, uvijek su puni čežnje za razorenom, nedostižnom tihom srećom, a nikad nisu izraz burnih erotskih potresa. Erotika u njemu nikada ne bukti, ali neprekidno tinja. Njegov je ideal - ljubav u samoći, u tišini, ljubav koja je sama sebi dovoljna, koja ne traži ništa do svijesti o svome postojanju, a stisak ruke u mraku najviše je što može dati.

Bio je romantik, ali bez romantičarskih biranih riječi i gesta. Poklonik prirode, volio ju je i onda kad je osjećao kako ona, kao da je svjesna svoje superiornosti, mirno promatra tuđe patnje. Njegov brat Mato isticao

je u svojim uspomenama na Đuru Sudetu (Hrvatska prosvjeta, 1927) da je on od malena volio prirodu i životinje koje su prema njemu bile naročito krotke. Volio je samoću, pa je i u poeziji ostao dosljedno sam - i osamljen. Nije volio buku gradskih ulica, pa je i u književnosti bio možda najtiši stvaralac među svim pjesnicima koje smo imali. Osjećao se izoliranim pa je, za boravka u Zagrebu, satima šetao Tuškancem, a u selu se najradije zadržavao u šumi ili na grobljima. Na samrtničkoj postelji, dan-dva prije smrti, piše pjesmu u kojoj traži da ga ostave svi koji mu dolaze; i kao što Lorca u jednoj pjesmi hoće da mu, kad umre, ostave otvoren balkon da može vidjeti kako dijete jede naranču i čuti kako kosac žito kosi, tako i Sudeta moli da mu ostave otvoren prozor kako bi mu sobu ispunio miris sijena i mjesečine.

Nije imao univerzalnog uzora, a nije imao ni direktnih nastavljača i sljedbenika. Jer Sudeta nije bio pjesnik vlastitog života, pjesnik vlastite smrti, on je bio srce, krv, grč i suza. Ni tuđa forma ni tuđi motivi nisu se mogli uklopiti u njegovu poeziju. Tako bi i njegov izraz i njegove teme bile banalan rekvizit pod perom bilo kojega drugoga pjesnika koji ih ne bi nosio u sebi kao vlastitu sudbinu. Nije imao potrebe da se povodi za drugima, jer je i sam imao o sebi toliko toga da kaže. Drugi ga nisu imitirali, jer kod Sudete nema ničega što bi se moglo imitirati: ni atraktivne pjesničke forme, ni senzacionalne metafore, ni nekog naročito upadljivog pjesničkog manira. Sva vrijednost i sva čar Sudetine poezije leži u kristalno čistim osjećanjima, duboko njegovim, ličnim i proživljenim; a osjećanja se u poeziji ne mogu s uspjehom imitirati.

Da li su Sudetine pjesme dovršene, definitivne? Josip Bogner mislio je da su one tek skice, torza, i da tek daju naslutiti što je ovaj pjesnik mogao.

Možda! Možda su njegove poetske mogućnosti postale neiskorištene, kao što su i njegove životne čežnje ostale neispunjene. Ali se ipak ne bih složio sa mišljenjem da je Sudeta značajan ne toliko po onome što je dao, koliko po onome što je mogao dati. On je možda mogao dati više nego li je dao, ali je dao mnogo više nego što su većina drugih, i velikih pisaca, dali u njegovim godinama. Dao je nesumnjivo mnogo više nego što se u opće može tražiti i očekivati od, ma koliko talentiranog, 24-godišnjeg mladića koji je cio svoj kratki život proveo kao bolesnik, često u bolnicama, uvijek daleko od svijeta kojemu je želio pripadati.

Ne mogu se oteti dojmu da je oko sve najvrednije što je u sebi imao. Barem u poeziji. Da je i mnogo dulje živio, ne vjerujem da bi dao mnogo

boljih pjesama. Jer pjesnici koji sve doživljuju i na sve reagiraju jedino srcem, mnogo više srcem nego razumom, takvi pjesnici obično u mladosti dadu sve čime nas imaju zadužiti. Samo je razumu potrebno iskustvo da bi zrelije rasuđivao. Srce reagira neposrednije i svježije, ljudskije i toplije što je mlađe.

Ali u prozi bi, vjerujem, dao vrijednih ostvarenja. (To isto mislio je Goran za A.B. Šimića.) Jer za prozu se hoće više zrelosti i više iskustva.

Sudeta je, očito, imao pred sobom još dugačak put sazrijevanja, i iskustva bi stekao s godinama, a proza ga je privlačila i na njoj je, vidjeli smo, dosta radio. Fantastična povijest »Mor«, izuzetno ostvarenje u hrvatskoj književnosti, te nekoliko proznih crtica i fragmenata dopuštaju nam pretpostavku da bi možda njegov roman iz učiteljskog života, za koji je ono u Virju skupljao građu, bio je u svakom pogledu dobitak za našu književnost.

Čitajući danas Sudetinu poeziju, mi osjećamo njene nedostatke. U njegovim sabranim pjesmama bilo bi mnogo variranja istih tema i raspoloženja, bilo bi ponavljanja istih slika, istih metafora, istih ritmova i istih rima. Fragmentarnost je često karakteristika njegovih pjesničkih ispovijesti, kao i nerazvijena oblikovalačka sposobnost. Poneki su kritičari osjećali i utjecaje. Kranjčević, Nazor, Krklec. Netko bi možda mogao spomenuti i Rakića, uspoređujući posljednju tercinu Sudetina soneta »Praznina« i posljednju tercinu Rakićeva soneta »Napuštena crkva«:

A u noćnoj tami na raskršću gradskom
stara crkva kisne - znamen svoga vijeka,
i Bog u njoj plače i uzalud čeka.
(Sudeta, »Praznina«)
Sam u pustoj crkvi, gdje kruže vampiri,
Očajan i strašan, Hristos ruke širi,
Večno čekajući pastvu koje nema...

(Rakić, »Napuštena crkva«)

Pretpostavke o eventualnoj vezi u ovom slučaju ne bi bile sasvim neosnovane tim više što je Sudetin brat Mato, u već spominjanim svojim uspomenama, spomenuo kako su oni, kao đaci oduševljeno čitali »Antologiju novije srpske lirike« Bogdana Popovića, zanoseći se uopće modernom srpskom lirikom

Sve to može i ne mora biti, a ako i jest, za vrijednost Sudetine poezije može nešto značiti i ne mora. Ali ono što sigurno jest i što za Sudetu pjesnika nesumnjivo nešto znači, i što se ne može ničim poricati, jest to, da je ovaj oskudno obrazovan mladić u vrijeme kad su književnici bili uglavnom vrlo obrazovani, u 24 godine svoga vijeka, nemajući priliku da aktivno učestvuje u književnom životu, stvorio svoju osebujnu liriku, zaokruženu i cjelovitu usprkos svojim kontradikcijama i slabostima, zastranjivanjima i nespretnostima kojih bi - ipak velim! - možda bilo manje da je dulje poživio. Možda! Ali da je dulje živio, da nije bio bolestan, da je u svojim pogledima bio više realist, da nije bio religiozan, da je bio dotjeraniji u izrazu i osebujniji u formi, da je manje sanjao - da li bi to onda bio Sudeta?! Upravo ovakav kakav jesté, sa svim svojim nedostacima, slabostima i zabludama, upravo takav fragmentarni i nedovršeni Sudeta cjelovita je i definitivno dovršena književna ličnost, upravo takav Sudeta je pojam, upravo takav ima svoje specifično mjesto u hrvatskoj poeziji između dva rata i upravo s takvim trebamo ubuduće meminovno računati.

DUBRAVKO JELČIĆ

BIOGRAFIJA ĐURE SUDETE

Rođen je u petak 10. travnja 1903. u Staroj Plošćici, kraj Bjelovara. (Njegov brat Mato pisao je 1927. u »Hrvatskoj prosvjeti«, da je padala kiša kad se Đuro rodio i da su mu roditelji htjeli dati ime Franjo, ali su popustili pod nagovorom djece i dali mu ime Juraj.) Završivši osnovnu školu u svome selu, upisuje se u zagrebačku donjogradsku gimnaziju iste godine kad je započeo prvi svjetski rat. Siromašan, živio je najviše od milostinje. Slaba ishrana i vlažni suterenski stanovi te prirođena neotpornost i nježnost organizma doveli su do toga da je pod kraj rata, u četvrtoj gimnaziji, prvi put ispljuvao krv. Nekako istovremeno napisao je i svoje prve stihove. Nastavivši, poslije male mature, školovanje u zagrebačkoj Učiteljskoj školi, gdje je neko vrijeme bio đak Vladimira Nazora, Sudeta je već kao učenik prvoga tečaja objavio u »Luči« (1919) svoju prvu pjesmu, »Suton«. (Njegova posljednja zbirka koju je za života pripremio za štampu i koja je izašla tek dvije godine poslije njegove smrti, 1929, zove se »Sutoni«.) Kao maturantu Učiteljske škole navalila mu je, u razredu, za vrijeme nastave, krv - i tada je bio prevežen u bolnicu, prvi put u životu. Maturirao je 1922. i više od pola godine čekao na mjesto koje je dobio u proljeće 1923, kao učitelj u Virju. Tu je izdao svoju prvu zbirku pjesama, »Osamljenim stazama« (1924), koju je sam slagao i odštampao na malom štamparskom stroju u virovskoj tiskari. U Virju je uređivao lokalni humoristički list, pisao je feljtone i pripovjetke (»Mor«; objavljena postumno, kao izdanje Hrvatskog učiteljskog društva u Koprivnici, Zagreb, 1930) i skupljao građu za roman iz učiteljskog života, koji nije napisao. U siječnju 1925, zbog pogoršanoga zdravstvenog stanja, dobiva bolovanje. Od srpnja 1925. do travnja 1926. liječio se u sanatorijumu u Topolšici kraj Celja, gdje upoznaje Katarinu Kristić, studenticu agronomije iz Pančeva, koju spominje u nekoliko pjesama njoj posvećenih. Iz Topolšice prelazi u zagrebačku Zakladnu bolnicu gdje je 30. travnja 1926. operiran na plućima - ali operacija nije uspjela pa potkraj svibnja napušta bolnicu. Iste godine (1926) izlazi mu druga zbirka pjesama, posljednja koju je objavio za života, »Kućice u dolu«. Iz bolnice odlazi u Virje, zatim u Križevcima polaže praktički učiteljski ispit i provodi ferije (svoje posljednje ferije) kod kuće, u Staroj Plošćici. Na početku školske godine opet je u Virju, 15. siječnja 1927. legao je u krevet iz kojeg se više nije ustao. Od 24. veljače ležao je u koprivničkoj bolnici gdje

je umro točno na godišnjicu neuspjele operacije, 30. travnja 1927. u 8 sati u jutro. Upravo se u tiskari obavljala korektura njegove pjesme (četiri soneta) »U crnini«koja je toga istoga dana izašla u koprivničkom listu »Domaće ognjište« i koja počinje stihom:

Tišina mraka pada preko tijela.

Prva trećina u posljednjem, četvrtom sonetu glasi:

Samo bolesnik ne miče se. Nijemo

odzvanja tuga jutra po svoj sobi -

na stvari pada mračak tihe kobi.

Iako je bio svjestan da smrt može doći po nj svakog časa, ipak, pišući ove stihove, Sudeta nije mogao ni pomisliti da će se kob ispuniti samo nekoliko sati prije nego što će njegova pjesma doći u ruke prvih čitalaca.

D. J.

BIBLIOGRAFIJA

A. GLAVNIH IZDANJA DJELA ĐURE SUDETE

Osamljenim stazama(pjesme), naklada knjižare "Hermo", Virje, 1924. Predgovor Mate Ujevića.

Kućice u dolu (pjesme), naklada knjižare "Hermo", Virje. Tisak Novinske štamparije, Zagreb, 1926. Predgovor Ililje Jakovljevića. Naslovna stranica: Marijan Trepše.

Sutoni (pjesme), izdalo Hrvatsko učiteljsko društvo u Koprivnici.
Zagreb, 1929. Uredio i predgovor napisao Ilija Jakovljević.

Mor, fantastična pripovjest, izdalo Hrvatsko učiteljsko društvo u Koprivnici, Zagreb, 1930. Ljubomir Maraković: Uz ovu priču. Pjesme I. (Pokušaji, Osamljenim stazama). Uredio i bilješke napisao Mate Ujević. Suvremeni hrvatski pisci, knjiga treća. Izdanje HIBZ - a. Zagreb, 1943.

Pjesme I I. (Kućice u dolu, Lišće i pupovlje, Les Legendes oubliees, Kućice u dolu II, Ovršje, Sutoni). Uredio i bilješke napisao M.Ujević. Suvremeni hrvatski pisci, knjiga četvrta, Izdanje HIBZ-a. Zagreb, 1943.

Proza I. (Priče i novele). Uredio i bilješke napisao M.Ujević. Suvremeni hrvatski pisci, knjiga sedma. Izdanje HIBZ-a. Zagreb, 1943.

Proza II. (Tuga, Feljtoni, Humoreske, Intimni Sudeta (izbor iz Sudetinih pisama). Uredio, bilješke s pogovorom napisao M. Ujević (+8 fotografija i faksimil pisma). Suvremeni hrvatski pisci, knjiga osma. Izdanje HIBZ-a. Zagreb, 1943.

Mor, fantastična pripovijest, izdao HAKK, Buenos Aires, 1950.

Izabrane pjesme. Uredio Dragutin Tadijanović, pogovor napisao Dubravko Jelčić. S fotografijom autora i faksimilom potpisa. Hrvatski pjesnici. Matica hrvatska, Zagreb, 1963. Drugo izdanje: 1965.

Sudeta, Šop, Vlaisavljević, priredio i predgovor napisao Saša Vereš. S fotografijom i faksimilom potpisa. PSHK, knjiga 109. Izdanje Zore i Matice hrvatske, Zagreb,1966.

Molitve, koje je čemerni grešnik Đuro Sudeta spjevao a probrao na slavu Boga i korist hrvatskog naroda Petar Krešić. Izdalo HKD »Sv. Ćirila i Metoda«. Zagreb, 1966.

Lirika 1923. U povodu 50. obljetnice smrti pjesnika Đure Sudete. Ovo fototipsko izdanje njegova autografa izdaje Kršćanska sadašnjost u 333 primjeka. Tisak Sveučilišne naklade Liber. Knjigu je priredio i uvod napisao Krešimir Mlač. Zagreb, 1977.

B. VAŽNIJE LITERATURE O ĐURI SUDETI

Mate Ujević: Riječ je o pjesmama Đure Sudete. Luč, XX, br. 2-3. Zagreb, 1924-1925.

Mate Ujević: Riječ o poeziji Đure Sudete. Narodna politika, X, br. 30. Zagreb, 1927.

Ivo Horvat: Intimne uspomene o pjesniku Đuri Sudeti. Hrvatska prosvjeta, XIV, br. 5. Zagreb, 1927.

Mate Ujević: Đuro Sudeta. Savremenik, XX, br. 7-8. Zagreb, 1927.

Ivo Horvat: Fragmenti iz pisama Đure Sudete. Hrvatska prosvjeta, XIV, br. 11. Zagreb, 1927.

Ljubomir Maraković: Sudetina ostavština. Hrvatska prosvjeta, XIV, br. 11. Zagreb, 1927.

Josip Bogner: Lirika sutona. Hrvatska revija, II, br. 8. Zagreb, 1929.

Ton Smerdel: Đuro Sudeta. Novo doba, XII, br. 113. Split, 1929.
Gustav Krklec: Mor. Srpski književni glasnik, NS 31, br. 1. Beograd, 1930.
Ivo Kozarčanin: Đuro Sudeta. Jadranska vila, III, br. 6. Omiš, 1930.
Ivo Kozarčanin: Mor. Hrvatska prosvjeta, XVIII,br. 1. Zagreb, 1931.
Stjepan Devčić: Đuro Sudeta: Mor. Hrvatska revija, IV, br.3.Zagreb,1931.
Ivo Horvat: Uspomena na pjesnika sutona. Luč,XXVII, br.9-10. Zagreb, 1931-32.
Ante Jakšić: O lirici Đure Sudete. Luč, XXXII, br. 5. Zagreb, 1936-37.
Mate Ujević: Sudetina proza.Vijenac, XXXVI,br. 1. Zagreb, 1944.
Nikola Milićević: 25 godina od smrti Đure Sudete. Krugovi,I, br.2.Zagreb,1952.
Saša Vereš: Pjesnik Đuro Sudeta. Krugovi, VI,br. 2-3.Zagreb, 1957.(V. Sudeta, Šop, Vlaisavljević. PSHK, knjiga 109. Zora- Matica hrvatska. Zagreb, 1966.)
Dubravko Jelčić: Poezija Đure Sudete. Izraz, br. 1. Sarajevo, 1963. (Esej objavljen u izdanju Sudetinih Izabranih pjesama iz 1963. i 1965.)
Vlatko Pavletić:Đuro Sudeta. Republika, XIX, br. 11. Zagreb, 1963.
Branimir Donat: Mor ili iskušenje nostalgičnog. Kolo,br. 4. Zagreb, 1964. (V.B.Donat: Unutarnji rukopis. Nakladni zavod Matice hrvatske.Zagreb,1972)
Zlatko Tomičić: Sudetin "Mor". Revija, V,br. 2. Osijek, 1965.
Branimir Donat: Autentični pjesnik. Republika, XXII, br. 10. Zagreb, 1966.
Marijan Kovsky: Povodom 65. godišnjice rođenja. Kaj,I, br. 3. Zagreb, 1968.
Stanko Tenšek: Lirika Đure Sudete. Marulić, III, br. 1. Zagreb, 1970.
Mato Sudeta: Moj brat Đuro. Kajkavski kalendar 1972. Naklada Kulturno-prosvjetnog društva "Zrinski". Čakovec, 1972.
Kamilo Križanić: Đuro Sudeta (o sedamdesetgodišnjici rođenja). Marulić. VI, br. 1. Zagreb, 1973.
Kamilo Križanić: Đuro Sudeta kao učenik zagrebačkih srednjih škola.
Marulić, VII,br. 1. Zagreb, 1974.
Branimir Donat: Zrcalo čudesnog (Hrvatska fantastična proza). Forum, XV,br. 1-2. Zagreb, 1976.
Željko Beršek: Razgovor o Đuri Sudeti. Zagorski godišnjak, 1977.
Izdalo Kulturno-prosvjetno društvo hrvatskih Zagoraca "Matija Gubec", Zagreb, 1977.
August Đarmati: Dva rano preminula pjesnika (eseistička komparacija).
Marulić, XII, br.6. Zagreb, 1979.
Ivan Peterlin: Pjesništvo Đure Sudete, Podravski zbornik, 1981. Koprivnica.1981.
Stjepan Krčmar: Je li Đuro Sudeta autor pjesme "U jutro rano...?"
Marulić, XV, br. 6. Zagreb, 1982.
Josip Vrana: Iz pisama Đure Sudete. Marulić, br. 6. Zagreb, 1983.
Veselko Tenžera: Lirsko smrtovanje. Vjesnik, 13. rujna 1983. (V.V. Tenžera: Makar se i posvađali, Sveučilišna naklada Liber. Zagreb, 1988.)
Drago Šimundža: Lirsko-religiozna suglasja Đure Sudete. Crkva u svijetu, XX, br. 3. Split. 1985.
Žarko Brzić: Kobna pratilja (uz 60. obljetnicu smrti Đure Sudete).
Veritas, XXVI, br. 9. Zagreb, 1987.

Ilija Pejić

IZABRANE PJESME

MRAK

Mrak je u sobi mojoj -
kao nešto što tako lijepo ispunja hodnike
hladnih, plavih samostana -
samoću tajnih obala...
Mrak je u sobi - kraj mene
i njegova prisutnost
tako lijepa i tako dobra
kao i sanje moje mladosti
koje su čitavog svojeg vijeka zalazile
za tajni horizont moje duše
a da nijesu našle svojega sutona
koji bi ih ogrnuo crninom,
koji bi im ugasio sunce -
sunce: - Čežnje
za Tobom

Hrvatska prosvjeta, 25. 3. 1924

KAD SU SVIJETLA POGAŠENA

Tišina. Mrak. Muk - -
Električno zvonce...
Negdje kraj naše sobe - -
Svijeće.
Kašljanje. Hroptanje. Koraci:
jedan - dva,
tri - ništa...

Tišina. Mrak.
Muk...

U pomrčini sjen se crnih kola kreće -
vrh golih Karavanki gore zvijezde:
kao svijeće...

Hrvatska prosvjeta, 25. 2. 1926.
Sutoni, 1929.

IZAŠLI SVI SU

Izašli svi su
i svi su sretni,
osto je prazan hram...

A ja cvijeća nemam,
a ja darova nemam,
što ću da ja ti dam?!

Tu sam - sam ja:
srce - moj bratac
i sestrica mala duša...

O, reci samo:
što hoćeš, što želiš,
nas troje te pokorno sluša!

Narodna politika, 14. 5. 1926.
Kućice u dolu, 1926.

PRED POLAZAK

(Gospođici Mariji Zorić)

I opet put! Zar opet putujem?
U noć? U dan? U četvrtu klasu,
u kakvu hladnu i studenu bolnicu?
Stojim, naslonjen, na crnoj ogradi perona
i čekam signal (možda posljednji!?).
Idu ljudi, putnici, trgovci i žene,
i svaki se ustavi, zastane načas,
a ja im, i preko svoje volje, čitam iz pogleda na licu
svoju vlastitu bolest i njihovo duboko začuđenje.

O, to boli - boli!
Ali ja neću da oni znadu: da sam bolestan!
- Stojim uspravno, ovdje, uz nijemu ogradu
i puštam da mi se tijelo grči i previja od bolesti
za mekanim naslonom i i udobnom praznom klupom,
i svako novo začuđenje
popratim novim obijesnim smiješkom:

No - kad bi se našla čija blaga ruka
koja bi, ko sutonji povjetarac potočnice na vodi,
pomilovala moje oči
i plaho ih sklopila ko otajne staklene latice -
oćutila bi lagani drhtaj kako se u njima budi,
osjetila bi
da je svaki novi smiješak po jedna nova muka,
po jedan nož u grudi!...

Hrvatska prosvjeta, 25. 8. 1926.
Sutoni, 1929.

MISAO NA SMRT

Ima dana kad sve tako jako zavolim
da od čuda i cvijeće procvate.
Na visokom svodu oblačići koji su već prošli
požele da se vrate!

Ima dana kad progovore i debla,
i ptice pričaju o čudesima u gori.
Sa oblačnog neba padne zraka zlatnog sunca
vrh raži koja zori.

Ima dana kad sve potpuno zaboravim
pa ne mogu biti više grub ni zao,
kad se ruka maša grudi mjesto srca
koje sam već dao.

Ima dana kad je sve tako poznato i blago
da ne mogu više ni mrziti ni kleti:
- ima dana kad osjetim jasno: da ću -
naskoro umrijeti!

Kućice u dolu, 1926.

ČEŽNJE I BOLESTAN MLADIĆ

Noć miriše sijenom. I zvijezdama sa svoda.
- Prođi preko prijelaza dok mjesec ne prohoda,
pa poslušaj, molim te, kada sumrak dolazi:
tko to uvijek oko moje kuće prolazi!

Čuo sam ga noćas! Baš su negdje žita
spremala se krišom da do jutra dozore,
a ja nisam mogo uzdržati više,
a ja nisam mogo da ne otprem prozore;
i da žita dozore - -

Ujutro je pijesak gorio na drumu,
preko njeg je prošlo sedam rujnih makova;
ptice su me zvale da idem u šumu,
a ja nisam mogo:
sudbina je takova...!

Putniče sa ceste, mila djevojko,
prođi preko prijelaza...ja sam bolestan,
pa pogledaj, molim te, kada sumrak dolazi,
tko to uvijek oko moje kuće prolazi...!

Kućice u dolu, 1926.

PRIČA

Slušaj, Katjoščice, srce malo,
bi li htjela da ti pričam
onu tužnu priču -
o djetetu-snijegu
na brijegu...?

Znam da voliš priče
i lutkice koje su ko snijeg bijele
i imaju plave oči,
ko ono dijete iz snijega -
vrh našega brijega!

Slušaj, da li se i tebi čini
kad ovako čuješ
gdje za kućom vije vjetar i zima
da zbilja vrh brijega
plače dijete od snijega?

Davno već tome, o, davno,
otkad smo se otukli u svijet,
u gradove, na mora, međ ljude,
čini mi se da na vrh brijega
ne sjedi više dijete od snijega!

A kad bih i htio da bude
onako kao što je bilo
nekad ... sve bi tek obmana bila:
o djetetu-snijegu
na brijegu.Jer to su dijete jedne
večeri tavne, u gradu,
ubili opaki ljudi
i tamo, vrh našeg brijega,
nema već djeteta-snijega!

Samo gavrani crni
i borovi mrki, u noći,
često me sjećaju svega:
da je nekad vrh brijega
bilo dijete od snijega.

A i to je rijetko - ko san -
san lijepe mladosti moje!

Zaklopi, Katjoško, oči
i plači,
jer vrh našeg brijega
nikada više neće,
nikada više neće
djeteta biti od snijega!

Kućice u dolu, 1926.

PRAZNINA

Kako je tužno kad su boje sure
i ljudi prolaze i ništa ne misle,
a žene kod kuće ko sjene se stisle
i šute i tupo kroz prozore zure,

kad ulicom prođe sve što sretno živi
i nitko ni riječju Boga ne nazove,
kada kiša šiba mračne jablanove
i muklo se spušta vlažni suton sivi.

O, kako je tužno kad je život prazan,
kada pusto teče ko voda u žlijebu,
ko oblaci vjetrom nošeni po nebu ...

A u noćnoj tami na raskršću gradskom
stara crkva kisne - znamen svoga vijeka,
i Bog u njoj plače i uzalud čeka.

Luč, 12. 4. 1927.
Sutoni, 1929.

U TAMNICI

Godine duge već ne vidjeh sunca,
niti osluhnuh ševinu pjesmu;
stisnut
u mraku vlažne tamnice mračne,
okovan lancima vječnog bola,
tek sanjat mogu visine zračne -
ljepote rođenog dola.

A u meni bješe stotina srca -
stotina mladih, krilatih ptica;
opit
suncem i snagom za kamen gore,
vjerom za buru kreševa duga,
mišljah: da kritikom bih stišao more,
srušio hrast sred luga.

U meni bješe ljubavi more;
topline za sve uboge ljude -
radosti
za sve okrutne dane života,
smisla za sve prezrene, bijedne, -
za one što žive poput skota
bez nade jedne.

A sada? Trunući ovdje,
gušeć se memlom, vlagom i bolom,
ništa,
ništa me tako gorko ne boli
ko miso usred vječite tame:
da sve što imah trune i gine,
a samo za me!

Domaće ognjište, 23. 4. 1927.
Sutoni, 1929.

RUKE

(Katarini)

Umorne ruke moje
kako ste suhe i žute -
umorne!

Stavljam vas tiho kraj sebe
na tople jastuke svoje
da se odmorite.
A tko će vas da odmori?
Vi ste umorne vječno.

Ko vodeno cvijeće hlapite
kad ga iz vode iščupaju
mlada
uz tihu obalu riječnu.
Zalud vas jastuci mole,
zalud vas tako vole,
vaša je ljubav mrtva,
nju su pokopali davno.

Pa ipak, uboge moje,
nikoga do vas nemam -
do boli!
Topim vas dahom svojim,
na mlado sunce vas nosim,
al vi ste jednake uvijek -
uvijek ste tužnije, tanje
malene, male moje!

I jesen kad već dođe,
i proljeće kada požuti
rano,
ja sved vas ludo molim
i suzama vas pitam:
za kim ste žalosne tako,
za kim venete tako,
uboge ruke moje?

Ali vi nećete reći! ...
Šutite uvijek šutite
nujne;
pa i ja onda zašutim
i stisnem se bliže k vama,
a za kućom netko prođe
i lišće padati stane -
i svuda, svuda je tama ...

Virje, 19. 2. 1927.
Hrvatska prosvjeta, 25. 4. 1927.
Sutoni, 1929.

POSTUMA

NOĆ

Otajna dolazi noć.
Iz daljina, dalekih daljina,
prozirna, laka, od rose čišća,
s glavom divnom, zamišljenom,
i kosom punom lišća.

S proplanka ide
laganim hodom.
Vjetar joj igra prozirnim velom,
i njene oči, sanjive plave,
sklapa pod visokim čelom.

Jablani šume
od daha njena.
Potokom gorskim u zlatnom čunu
došo je mjesec noseći sobom
košaru jagoda punu.

A gore visoko,
visoko ko što su dječije čežnje,
zvijezde su stale i budno stoje.
Noći, sestrice mila, utjeho tužnih,
pohodi i dvorove moje!

Mladost, 12. 11. 1927.
Sutoni, 1929.

NOĆ

Gase se boje umorne,
jesenja stabla plaču,
iza kaljavih drumova
gavrana jata gaču.

I bronce tuže žalosne
za lišćem što se ruši,
za pustoši u prsima
i žalošću u duši.

Dok mrak se spušta prokiso
na put i potok samotan,
vrh šume mjesec umire
u oblacima zamotan.

Još negdje usred šumice
mlin je samo čuti...
- Netko je svjetlo zgasio
i sad u mraku šuti...

Hrvatska prosvjeta, 25. 11. 1927.
Sutoni, 1929.

SUNCE

Sunce!

Sunce!

Kako te dugo nisam vidio,
već cijelu godinu,
samo četiri bijela hladna zida,
sjever što pod prozorima vječno rida
i težak gvozden strop.

Danju te slušam kako hodaš oko kuće,
tapkaš s djecom po lišću i plašću,
trčite po livadama, ptice tražite po hrašću
A kada dan svoj plašt za gorom svuče,
mračne se sjene u sobu uvuku,
tek san mi ostaje o tebi
i suza koja u vječnome muku.

Onda mi se čini
da je negdje daleko, jako daleko
kućica sunčana u šumi na čistini
i u njoj mali mekani krevet.

I sve je tiho u njoj. Tako tiho i suncem obasjano
da se ni boli osjetit ne mogu,
da čovjek zaboravlja tko je,
da ne zna već za patnje svoje
i spokojan zatvara oči...

Sunce!

Sunce!

Hrvatska prosvjeta, 25. 11. 1927.
Sutoni, 1929.

MRTVO SUNCE

Prerano gasiš se, sunce,
bijela radosti moja,
drumovi puni su ptica
i trave crvenih boja.

U šume, u visine,
snove sam poslao svoje,
jošte ni minuli nisu
niz tihe dvorove moje.

A ti se već gasiš, toneš, i crne koprene bacaš.
Kud ti se tako žuri,
kud tako žurno koracaš?

Hrvatska prosvjeta, 29. 11. 1927.
Sutoni, 1929.

JUTARNJA ŠETNJA

Ispod grana,
u sjenama,
jošte niže,
gdje dragulje mjesec niže
u proljeća rana,

tihim hodom
proć ću danas
da se molim -
tiho dobrog Boga molim
nad samotnom vodom:

za nju,
za vas
i za onu malu braću
što uz žuti tihi krevet
u bolnici
plaču.

Da im ova
tiha noćca bude dobra,
da im sklopi tihe oči
i izljubi u samoći
usta puna snova.

Hrvatska prosvjeta, 25. 11. 1927.
Sutoni; 1929.

STRAH

Slomi se jedna grana
- sama?
Na zemlju
pade
- žuta.
I lišće šušti ko ludo
i pada
vrh zgrada
i puta.

Šume jablani crni,
šume
u noći
ko dusi
- sami...
I lišće s vrhova pada
i pada
kraj zgrada
u tami.

A tamo dalje - gore
propelo
križevi
Putovi
- kiše.
Novembar kašljuca u granju
sve niže
i bliže
- sve tiše.

Miču se crne sjene,
idu
i šute
ko ure
- kasne.
Na kraju nijemog sela
svijeća
- dah cvijeća -
- gasne.

Čekaš me - znadem: evo
idem
k Tebi,
sestrice
- smrti!

Hrvatska prosvjeta, 25. 9. 1928.
Sutoni, 1929.

ZA VELIKO KRILO USNULE ŠUME...

Za veliko krilo usnule šume
umoran dan je na počinak lego,
dok uzdisaj njegov silazi u me
bistri se žamor po cestama slego.

Kroz sumračje prvo oblaci slaze
i s majkama starim zajedno mole,
a onamo zvijezde kud noge mi gaze
gore i trepte ko srca što vole.

Od umora dnevnog trudne su duše
i šute u miru što teče po travi,
i nekud sve jače i jače se ruše
usnule kuće i proplanci plavi.

Hrvatska prosvjeta, 25. 9. 1928.

LIVADE SAME, LIVADE PLAVE...

Livade same, livade plave,
livade tužne, mirisa pune,
sunca i rose, koje se rune
živicom, vrbom i kosama trave.

Sumoran potok, tih i bez vode,
sutona svakog jeca i moli
beskrajem sivim, dokle iz doli
srebrne magle po njemu hode.

Ptičice male, oblaci, cvijeće.
Livade same, livade plave.
U daljini crkva što pogled zove.
Čuj: nestaje stada, zvončići zveče.

Poljem i dolom silazi veče,
trave se truse, mirisa pune.
Prve se zvijezde lagano rune.
Tiho je tiho - ni vjetar da dune...

Hrvatska prosvjeta, 25. 9. 1928.

DIJETE

Htjelo je dijete da moli,
da se potuži,
sa zričkom, sa travom,
s malom vrbom na otoku,
s mjesecom u potoku,
Isusu!...

Htjelo je da ga moli,
da mu pripovijeda o bolesnom psu,
o kozici s kojom se svaki dan vere u brda
kako mu drača tvrda
nožice bose para,
kako mu oteše koricu crnog hljeba.

Htjelo je dijete
da se potuži, da se izjada,
a tog je toliko bilo -
da je zaboravilo!...

Sutoni, 1929.

LIŠĆE

Na blatnom putu nema traga dana,
bolesna večer preko grana šuti,
i lišće pada i ko ludo žuti
s ogoljelih, žalosnih platana.

I putem leti, putem pada samo
kao iz krila, nekih suhih ruku,
i zvoni... jeca... jaduje u muku
i skreće nijemo do čempresa tamo.

Tamo je mnogo ko povorka stalo
i noći duge sad bez nade trune.
Zašuti. A kad vjetar s nova dune
prene se, šušne novo što je palo.

I tako cijele ponoći i zore
bez traga sunca i radosti dana
za kućom pada sve za granom grana
i žute svijeće posmrtničke gore...

Sutoni, 1929.

JUTRO

Osvanulo je jutro.
Jutro žuto, kišljivo i tužno...
I lišće pada i grane vise nemoćne u zraku.

Sad se treba sjetiti sveg što je bilo
i glavu prekriti rukama i zaplakati bez riječi.

Jer se nikad neće vratiti ona,
neće se nikada vratiti dani prvih ljubavnih
 sastanaka
i drhtanja u nenadanom susretu.
Neće se vratiti veselje
i noći kad smo pjevali serenade
i pili vino i oči djevojačke u snima,
kad smo uzdisali i padali u sevdah i tugu.

Sada je jutro,
kišno jesensko jutro, ostalo bez svega,
i sjećanje ko talog na dnu čaše,
ispraznost i -
ah!

Kiše plaču, i padaju i plaču,
i umiru u žljebovima iza kuće,
suhim dugim prstima izvijaju
tužne uzdahe i poglede
i mutnu, neobjašnjenu bol.
Uvlače se na prozore
i padaju po podu, stolu i krevetu,
i zamataju u neku neuglednu boju
svijet i misli u njemu...

Jutro je tužno i samo...
Misliti treba.
Misliti i plakati bez riječi
iza sklopljenih očiju i stisnutih zubi.

Jer kiša sve jače pada -
i dan postaje sve tiši, sve manji i prozirniji
i u jecaju se gubi!...

Sutoni, 1929.

DA LI SE SJEĆAŠ?

Otajna noć. Pognutih glava
ko dusi. Između zamrlih polja
kasaju konji.

Idu i šute. Zamišljen otac
roni kroz tajac, udara bičem.
Zvijezde se miču.

Za nama negdje ostalo selo,
majka i braća, družica lijepa
s očima krupnim.

Voćnjaci puni kasnoga ploda,
banjak na kome otac sjedi
u zimske noći.

I jošte nešto tako boli,
ja ne znam što, ali ga ćutim
dok kola idu.

Brazde se puše. Tišina. Mračak.
Na polju pjeva šturak uz strn:
crn... crn...

Otajna noć... otavom pokrit
išo sam nekud - nešto sam htio.
Da li se sjećaš?

Sutoni, 1929.

KAD DOĐE DUŠO PROLJEĆE...

Kad dođe, dušo, proljeće,
nitko me neće voljeti;
mene će duša boljeti,
ej, kada dođe proljeće.

Uzet ću bokor cvjetova
pa ću ga na grob nositi,
suzom ga toplom rositi,
ej, bokor bijelih cvjetova.

Moja će majka ustati,
u blijed me obraz ljubiti,
zvon će se sjetno gubiti
u noć - kad dođe proljeće!

Sutoni, 1929.

JA

Što je dan, što je noć,
što sam ja!?
Sjena stare kuće jedne,
san na stazi žene bijedne.
Pjena vala ubrzana,
pjena - da.

Ja sam samo žuta grana,
zvono kasnog ljetnog dana,
na grudima živa rana,
suza što je Bogu pala,
spokoj zadnjeg bijelog vala,
igra, sjenka - -
igra mala! . . .

Sutoni, 1929.

U KAVEZU MALA PTICA...

U kavezu mala ptica
plače ljetni dan,
niz doline ječi pjesma,
život žalostan.

U šumici topla gnijezda
i ptić samotan,
sunce gasne, a on čeka
čeka utaman.

Jutrom ranim sunce gori,
budi bića sva,
probudit će, prenuti će,
ali ptića dva

nikad više probuditi
neće ono moć;
pukla su im mala srca
ovu tamnu noć.

A jedan je čovjek pričo
kako plače dan;
niz doline ječi pjesma -
život žalostan.

Sutoni, 1929.

NOĆAS

Noćas sam slušao. Negdje za kućom
hropio vjetar, pseta su vijala,
netko je lupio vratima. Svijala
žuta se grana oraha. S tučom

ponoć se crna survala na mene,
a ja sam vikao, zvao, molio;
strah se je gorki u grud prolio,
u moje oči bolne, plamene...

Strah me je bilo. Ja sam molio
za jednu toplu ruku nečiju,
za jednu toplu ruku dječiju.
Ja sam te noćas tako volio...

I ja sam molio, žarko molio
za jedno jutro jošte radosti,
za jedan minut prošle mladosti.
Ja sam te noćas ludo volio.

A nigdje nije bilo čovjeka
i jedne duše, srca, milosti
. . . .
I ja sam tonuo, sve dublje tonuo.

Negdje za kućom
hropio vjetar, pseta su vijala,
netko je lupio vratima.
. . . .

Sutoni, 1929.

ŠKROPE KIŠE

Škrope tople, dobre kiše,
moja duša mala ima sedam rana:
šumi bujna krošnja raspjevana,
mokro žito diše...

Spusti majko, vela,
odviše je težak miris ananasa,
gasnu ruke, melodije mladog glasa
dozivlju me rodna sela.

Ja sam tužan, bolan, bolan jako,
mene tako bole tvoje oči...
Škrope kiše, zar nema pomoći?...
Mati, samo malo, malo tako. . .

Sutoni, 1929.

NOĆ

Trepere zvijezde u crnom plaštu,
sablasno šušti pokošen strn...
Vinograd zori i šturak jeca:
crrn, crrrn...crn, crrrrn...

Jablani glavom u oblak rone,
ponoć se spušta na glogov trn,
prolazi tajcem ko srh daleki...
žalosni nujni - crn, crn... crn... crn...

Sutoni, 1929.

KAD UMREM

Ući će moja majka,
mnogo blijeda i mnogo zamišljena,
i drhtavom će rukom posut smilja
i svetog drvca vrh uzglavlja moga.
I tad će nahraniti ptice iza kuće
i upaliti svijeću kraj loga...

I onda će sjesti
pa će moliti.

Suton će doći sa crvenom kapicom
i provirit će na prozor
pa će se začuditi,
a majka će gledat u smilje
i dječje lice na jastuku
i zaboravit će dalje da moli.

I ja ću se začuditi...
Čudit ću se da sam nekad bio
i da sam ovo u raspadu tijelo
sačuvat htio.

Čudit ću se da sam drukčije snio
i da nisam znao
ništa više! -

Stara Ploščica, 30. 7. 1926.
Sutoni, 1929.

JA NE ZNAM LICA TVOJEGA

Ja ne znam lica tvojega
nit korak poznam tvoj -
jesi l' mi brat il sestrica
ili si strah tek moj?

Al svake noći umorne,
u ponoć gorku, zlu,
kada me nada ostavlja,
ti si pred vratima tu.

Pjesme II, 1943.

UMIRU DANI

Umiru dani. Prolaze tiho,
bez riječi, gase se nujno
i odu, odu.

Umiru dani. Prolaze tiho.
Stare se grane spuštaju nujno.

I opet jedno veče. Jedno nujno veče
kad žuta svjetla gore i krevet ludo cvili
i duša kao luđak na poslušnost se sili
i šuti, trpi, snosi, dok sve preko nje teče.

I opet jedno veče uzdaha i boli
i umiranja tihog, dok gradom korak zvoni,
dok mozak šumom gori i u bezdan roni.

Pjesme II, 1943.

VINOGRAD

Od silnog boja i od roda zrela,
sav crven i crn,
u tihoj magli šuti.
Između lišća viri grozd i žuti
na kasnom suncu
povrh bijelih sela.

Po zlatnoj brazdi ko da nešto sluti
požare gustih crvenih pastela
sasuše pjege kasna kišna neba.
Ni glasa nigdje...
Vjetar snije... ćuti...

Miču se sjene. Sunce.
Dani.
Noći.
Prolaze tiho milujući. Stižu
Miholjske magle.
O, skoro će doći
i berba!...

A s njom se
sve pjesme i čežnje nam dižu,
svi spomeni lijepi o jednome lani,
svi djetinji dani -
sve kuće i sela sva,
svi ljudi i djeca
i ja!

Pjesme II, 1943.

SONET

(Iz nestale zbirke »Na dnu«)

I ja sam nekad mnogo toga snio,
pisao dnevnike, vodio debate:
nad knjigom duge sprovodio sate -
pjevao, ljubio, maštao i pio.

I ja sam nekad sretan biti htio
da mi se boli radostima vrate.
S oreolom vrh kose joj zlate
sagradih sanja jedan svijet cio!

I ja sam nekad, ko trubadur ludi,
s bokorom ruža pred njom skrušen pao,
darovao joj mnogi cvijetak skupi...

A kad joj jednom spazih gole grudi,
zaklopih oči... kriknuh. "Ali, jao",
reče mi ona, "zar ste tako glupi?"

Pjesme II, 1943.

ZABORAV

Sinoć kad je cijela ulica zaspala
i nitko nije mislio na prošli dan,
na kišu što je cijelo popodne plakala
i na ono siroče što je tražilo stan
i zaspalo na asfaltu ispod osvijetljenih stakala,
došla si ti - da me obađeš...

Otvorio sam ti vrata!
Zar me nisi prepoznala tada?
Ne?! Šum oprava tvojih je prošao
trošnim stepenicama do prvog sprata
i do odra moga... a ja sam ostao sam
dolje na pragu uz ono siroče kraj vrata.

Možda si se sjetila tada
kad si vidjela ukočeno tijelo
i oči ko zvijezde zgasle iznad grana
da to nisam ja?! I da je milosrđe tvoje
i ljubav bila što te pokajanu
dovela amo na dan smrti moje.

No, ti si zaboravila kao i za života
i, dok se tvoj plač grčio kraj tijela,
u daljinama, na putu, iza grada,
nad pomrčinom neba nevesela,
sreo je, kažu, putnik neki, pod kišom što lijeva,
prikazu neku gdje ide i pjeva.

Pjesme II, 1943.

VEČERAS

Večeras je nenadano došlo sunce
na otvoren prozor k meni.
Ne! Samo sam htio
dići ih bolne u sjeni.

I netko je tada prišao krevetu mome
i lako mi pridigao glavu -
da mu se zahvalim, oh, da ga vidim
u večer toplu i plavu.

A sunce se tad rastužilo samo
i sklopilo sanjive oči,
a ja sam tek vidio borove crne
i sjenu do sjene u noći.

Pjesme II, 1943.

UMIRANJE

Maro, srce moje,
kako tužno teku
ovi blijedi dani!
Slušaj, kako vani
u beskraj daleku
gasnu tužne boje.

*

Ja sam tužan. Nije
tuga moje duše
jošte mrtva pala.
Usna mi se smije,
dani mi se guše.
Maro, tugo mala...

Uzmi svijeću, cvijeće,
pali tamjan žuti,
žalosni su puti:
meni zvona ječe -
u groblje se kreće...
Uzmi svijeću, cvijeće...

Pjesme II, 1943.

PODNE

Šumori prastari hrast na rubu prastare šume
i tiho spušta grane pune mladog žira,
podne se otajnim lukom prema zenitu penje, zaljubljen pastir svira.

U docu drijemaju sela, ko klupko oblak se bijeli
u sitne pramove kida, livada pobožno ćuti,
krave na pojila idu, opita suncem vrelim
divlja jabuka žuti.

Zastaše potoci gorski, jezera sklopila oči,
kroz zlatna žita više ne prolazi oštra kosa,
jagoda zri na lišću, tih se maslačak preno,
na glavu sjela mu osa.

I sunce se pomiče, ide: plime sunčane teku
i plave tihe doline, sela i livade rodne.
Omara; čas svečan; čovjeka prolaze srsi,
u zenit ušlo je podne.

S nebeskih krugova modrih Bog sad silazi dolje
i tiho blagosivlja ljude, šume, polja, doline,
i sve su stvari svete i tako čarobno lijepe
da nam se braćom čine.

Pjesme II, 1943.

OTKOSI ŠUMA

Mirišu mladi otkosi kraj šume
i jutro sunca
što sa njima spava
i jutro sreće
što ponire u me,
što ponire kao miris trava.

Legnem na plast, slušam, kako šušti
i kako ptice
iz šume niču,
zrikavci nujni
nujnim glasom zriču:
val suhe kiše nad livadom pljušti...

I dogodi se tog otajnog časa
da mi se nekad
kao janje bijelo
prikrade tiho
izmeđ zlatnog klasa
podsjeti me na zdravlje i selo...

I podsjeti me nečeg, ne znam čega,
da sklopim ruke
i plačem.

Pjesme II, 1943.

IZA MOJE KUĆE ŠUTE PTICE...

Iza moje kuće šute ptice,
šute po danu i kroz mrkle noći.

Za mojom kućom u samotnom granju
davno već nijesu zapjevale ptice,
kad zvona dođu i pokraj njih prođu, i mjesec žut se provodi na panju.

I sjene idu po visokom zidu,
i mjesec žut se rađa na vrh panja,
otajno šuti ponoć usred granja
i sjene idu po visokom zidu.

I čini mi se, čini mi se tako,
kao da negdje u sjeni, na putu,
netko je ubro jednu ružu žutu...

Pjesme II, 1943.

NIZ CESTU POĐEM

Niz cestu pođem - za mnom ide tuga,
u šumu bježim, ondje već me čeka;
utjehu ištem, tuga mi je druga,
u sobu zađem, i tamo me čeka.

Svud tuga, vječna bol i tuga:
ispružim ruke pa i na njih sjeda...

Zaboli me duša, i zvona me rasplaču,
rasplaču me pastiri u dolu,
sjetim se nečeg, ja ne znam čega,
i duša mi krikne u bolu.

Pjesme II, 1943.

PTICE

Male su ptice zaboravile šta su.

One su mislile da su igračke zlatne
koje su jutros zaboravila djeca,
one su mislile da su pupovi rani,
jorgovani.

Iz susjedova dvorišta istrčalo je dijete,
mala mu se nožica ustavila u trku,
tankim je prstićem opisalo srebrnu kružnicu
čuda...

Pjesme II, 1943.

SLIJEPA DJEVOJKA

Htjela bi, Mala, da ti nešto pričam...
da ti nešto pričam. A što da ti pričam sada?
Dani su žalosni kao i lani,
i na svakoj grani
lišće žuti i pada -
što da ti pričam sada?

Htjela bi, Mala, da ti nešto pričam -
da ti nešto pričam . . . !
A što da ti pričam sada?
Vani su žalosni, jesenji dani,
umiru magle, miruju vrh zgrada
i suton pada.

Hoćeš li priče o bojama što mru
kad lišće žuti i pada,
kad sive kiše jecaju u žlijebu . . .
. . . .

Još jedan tren samo pa će umrijeti boje,
umrijet će dan,
i žuto će lišće padati sa grana.

Pjesme II, 1943.

JABLANOVI

Šumore, šume gordi jablanovi
na drumu ravnom što u polja kreće,
umoran vjetar vrhove im spleće
i s njima nekud u visine plovi.

I jato ptica u grane im slijeće,
zašuti, čuti, pa se opet novi
glasovi prenu i sve u se ovi
ko u plašt.

Pjesme II 1943.

NEK HUJE DIVLJI VJETROVI...

Nek huje divlji vjetrovi,
nek tonu crne zore,
ja ću se jednako dizati
k bijelim zvijezdama gore.
Sve lađe ću razbiti svoje
o usko to vaše more,
u prah ću oboriti sumorne
ovoga svijeta dvore.
Nek huknu tad divlji vjetrovi,
utonu crvene zore,
da se uzmognem vinuti
k bijelim zvijezdama gore.

Pjesme II, 1943.

BOLESNIK

Škrope ludom sjetom modri noćni sati:
mre jecaj sa nekog dalekog zvonika,
i ponoć vrh glave mladog bolesnika
zastade bez daha kao brižna mati.

I rosa se prosu; posu kosu, ruke.
Kao neke tajne isplakane suze
i radost grančica sav krevet obuze zgrčenog - - - -

Pjesme II, 1943.

TI NE VJERUJEŠ...

Ti ne vjeruješ:
samo slušaš. Riječi slušaš
kako zvone u mjesečevom čunku
i plače rosa i korak umire
po ovlaženom šljunku.

Al kad bi znala
za ljubav koja je vrh nas negdje,
ali,koja se ne može reći,
skinula bi veo sa svojega lica
i prezrela bi riječi.

Ali ti ne vjeruješ.
Samo slušaš. Riječi slušaš
kako mru u mjesečevom čunku,
i kako plače rosa i korak umire
po ovlaženom šljunku:

Pjesme II, 1943.

JESENSKE SU VRBE GRANE PROSULE . . .

Jesenske su vrbe grane prosule,
plaču vazdan, plaču mutne kiše, zdene;
mir otajstven pade preko mračna dola,
samo koja grana na vjetru se krene.

Zašumore vrsi suhih kukuruza
što ostaše poljem, kroz živice suhe,
studen vjetar prođe bludeći po putu,
smirujuć se tiho usred noći gluhe.

I već sumrak pada tiho po majuru,
i sve teže jeca nebom kiša siva,
zadnja svjetla gasnu . . .

Pjesme II, 1943.

O KIŠICE, O SESTRICE . . .

O kišice, o sestrice
tuge moje mojih noći, bola moga,
i mene svi su ostavili,
al moje srce jošte bije,
al moje srce još se vedro smije,
jer Bog me nikad ostavio nije.

Što plaćeš, mala kišice,
pod prozorima ove noći žalosne,
svi mostovi su pozaspali davno
i djeca davno prošla su preko njih?
O, kišice, o, sestrice!

Što plačeš, mala kišice?
Za svjetla što se tiho zgasiše,
i krošnje što se redom sklopiše,
za ljude što su žurno otišli
i vrata oštrim čavlom zabili?

Što plačeš pustoš neba crnoga,
prazninu noći pustih grobova,
za mrtvim glasom što se vinuo
i nestao ko sjenka poljima?

Pjesme II, 1943.

UGASIO SE DAN . . .

Ugasio se dan, pun žarkog živog svjetla,
i boje pomriješe u pogaslom žitu,
već tajna večer nađe i zadnju travku skritu,
daleko negdje plače glas divljeg pijetla.

Kroz polja i kroz rijeke dah božji drhtom prođe
i zaleprša tiho u ovršju, u hrašću,
zrikavci svi redom zaspaše u plašću,
sve se tiho smiri i u san plavi pođe.

A gorskom rijekom tankom u srebrnom čunu
mjesec, blijedi dječak, spušta se na valu:
u ruci nosi cvijeća košaricu punu
i prosiplje ga putem, livadom, po džbunu.

Pjesme II, 1943.

TI KOJI SI SKLOPIO CVIJEĆU ZLATNE VLATI . . .

Ti koji si sklopio cvijeću zlatne vlati,
utišao žubor potoka u vlaću
i šumor grana
i boli onih što kroz dane pate,
smiluj se, sidi, i k meni se vrati!

Ti koji si sklopio cvijeću zlatne vlati,
utišao žubor potoka u vlaću
da ptice sniju i da zvijezde gore,
u miru tihom spava sitna buba:
Smiluj se, dobri, i k meni se svrati
i svojom tihom nevidljivom rukom
zaklopi vječno ove oči moje!

1927.
Pjesme II, 1943.

PRILOZI

Ilija Jakovljević: Pjesnik sutona

Bio je nježan i povučen, pravo boležljivo dijete, koje je zasanjeno gledalo u život, strepeći od kavane i prevratne groznice. Još pod utjecajem književnih nazora iz školske čitanke piše prve stihove u maniri pjesnika starije generacije, dok se s vremenom ne upozna s našom novijom lirikom i njemačkim ekspresionizmom, da svoju književnu kulturu još više proširi. Tako mu se otkriše nove izražajne mogućnosti, a uvjerenje, da je umjetnina utjelovljenje unutrašnjeg života umjetnikova, dade mu poticaj, da još dublje zaroni u sebe i našavši sebe da nađe i svoj izražaj. Bolest koja je rapidno napredovala, i oduzimala mu nadu u dug život, samo ga je jače prikivala uz dušu i tako mu pomagala da se oslobodi literarnih utjecaja, kojima podliježu svi mladi pjesnici u dječačkim godinama, te da svoju kratku životnu putanju završi kao potpuno samostalan i izgrađen poet.

- -

Sutonizam nije akcidentalna pojava Sudetine lirike. On sačinjava njezinu osnovnu notu i sve ono što s njom nije u suglasju, samo je aberacija od ovog temeljnog duševnog raspoloženja.

- -

Njegovi sutoni bijahu često krvavi, mutni, magloviti, puni kiše i sijevanja munja, prezasićeni tjeskobom i mučnim očekivanjima, kao da nisu nikli iz krila dana, nego da se rodiše iz utrobe duboke ponoći.

- -

Štoviše, religiozni stihovi »Poslije kiše«, »Ave Maria«, »Preko mene«, »Ja molim Ti se«, »U jesen« toliko su pročućeni, spontani i neposredni, da ih treba ubrojiti među najbolje stihove naše novije lirike.

- -

Druga je zbirka (Kućice u dolu, op. I. P.) pjesama, općenito mnogo jedinstvenija od »Osamljenih staza«. Pjesnik se u njoj iz literatorskih sfera

sasvim spustio u dol, među ljude, da kao čovjek govori ljudima: iskreno, jednostavno, bez ikakvih ukrasa. I da tako, bez namjere, da izazove književne efekte, postigne najveći uspjeh.

Stoga on i na smrtnoj postelji grozničavo radi. Tintu drži na prsima, a papir prislanja na kakvu knjigu i ležeći piše. Svaku pjesmu najprije potpuno izgradi, a onda je prenosi na papir. Ruke mu toliko oslabiše, da je njima jedva držao pero. On ih je promatrao kao hlape, kao cvijeće, kad ga iz vode izvade. Svoje je snove poslao u visine, ali dok oni još nisu ni minuli uz dvorove pjesnikove duše, sunce se već počelo gasiti. Njemu se žuri i ne osvrće se na pjesnikovo dozivanje. Uzalud kliče Sudeta, da se prerano gasi: već dolazi noć i s njome mali sanak, kao simbol smrti, osloboditeljice. Pjesniku je već sasvim svejedno da li će ga naći hladna, ukočenih očiju, ili će se potokom spustiti niz gore.

Đuro Sudeta: »Sutoni«, izdalo Hrvatsko učiteljsko društvo, Zagreb, 1929. predgovor str. 3-22.

Mate Ujević: Đuro Sudeta

Gibak, vedra duha, spreman na šalu i u najozbiljnijim časovima, s razvijenom humorističkom crtom, on na prvi pogled nije odavao čovjeka dubljih i intenzivnijih emocija. Njegova spremnost da svakoj stvari pokaže i naličje, navela je više njgovih poznanika na misao da je on, u stvari, mali cinik, pogotovu što u svojim opaskama o ljudima nije bio odviše sustezljiv i izbirljiv. U stvari, Sudeta je bio posve drukčiji, nego što se pričinjao svojim znancima. U osnovi sentimentalan i mekan, on je vrlo duboko i vrlo intenzivno osjećao i doživljavao i ljude i prirodu, i vlastite snove. Prividna hladnoća, koju su kod njega neki nazirali, bila je zapravo maska iza koje se krilo i previše toplo srce.

Njegova je lirika intimni dnevnik, u koji je pjesnik unosio sve titraje duše, sve kucaje svoga srca i sve afinitete sa svijetom i životom. U tome je prva i osnovna draž njegove poezije: neposredno, izravno bilježenje vlastitih osjećaja i snova, bez određenih i unaprijed utvrđenih ograda, programa i umjetničkih pobuda. Posve je, dakle, razumljivo, da je osnovni ton te poezije, suton, sumrak, umiranje i nelagodno osjećanje života. Kad bi drukčije bilo, Sudetina lirika ne bi bila lirika, jer ne bi bila osobena. Pjesnik se borio s rimom, tražio je izlaz i tražio je sebe. Osjećaji se teško probijaju kroz okove stihova. Ugledanja na znatnije i neznatnije pjesnike vrlo su brojna i vrlo očita, ali ni tada pjesnik nije postao rob svojih uzora. Prve porođajne muke bile su kratke.

On ubrzo nalazi sebe i već u dvadesetprvoj godini progovorio je pjesnik Sudeta svoji jezikom i o sebi. Njegovi su pjesnički doživljaji stvarni, osobni, očno omeđeni i upravo fotografski fiksirani i dati neposredno, čudesnom jednostavnošću, često bez ikakvih pjesničkih rekvizita i ukrasa. Put vrlo strm i vrlo sklizak, da iza tih njegovih, često i previše škrtih riječi nema snažnog umjetničkog doživljaja, koji nas upravo prikazuje uz pjesnika, njegov bi pjesnički opus ostao bez jačih sugestivnih dojmova na čitaoca. Ovako, čitalac i na opaža posrednika između sebe i pjesnika - riječi i stihove. Dodir je uspostavljen nekom nabačenom slikom, nekim deminutivom ili majstorski poredanim riječima, koje svojom muzikalnošću unose čitaoce u pjesnikova raspoloženja, u lirsko osjećanje cijeloga života i prirode, lagano titranje podsvjesnoga, religiozna smirenja i ushićenja, ljubavne boli i utjehe, i djetinju sraslost s prirodom.

Koji su ga razlozi naveli, da izbjegava »socijalne« i »patriotske« akcente, teško je dokučiti. Sudeta je bio skroman, povučen, upravo toliko povučen, da je izbjegavao svaki dodir sa »slavom« i »svijetom«. Samotni putnik, koji nije hlepio da se za nj zna.

Đ. Sudeta, Proza II, HIBZ Zagreb, 1943., pogovor str. 297-313.

Nikola Milićević: 25 godina od smrti Đure Sudete

Bez velikih lutanja i učenja zanata od drugih, rekli bismo, skoro bez ikakvog razmišljanja, jednostavan i iskren, on je instiktivnom snagom svog talenta, brzo i sigurno, našao svoj poetski izraz, toliko svoj da ga ne možemo usporediti ni s kim u našoj književnosti prije njega.

Sudeta je u svom kratkom životu napisao velik broj pjesama, (dva podeblja sveska), ali veći dio tih radova nosi početnički pečat. No 15-20 njih predstavljaju nesumnjivu književnu vrijednost, i to veliku vrijednost, ako ih ocjenjujemo kao takvu i posebnu vrst poezije, naime, ako gledamo uvjete pod kojima su nikle, vrijeme kad su nastale, duševne komplekse ličnosti, koja ih je stvarala i u njima dala sebe, i to adekvatno, sugestivno i do suza toplo.

On je u svoje vrijeme bio jedan od najčitanijih pjesnika, naročito kod srednjoškolske omladine, jer njegova mekoća najviše i pogoduje tim godinama, a čitaju ga mnogo još i danas i on je jedno od onih rijetkih imena van školskog programa, za kojeg mnogi đaci znaju da je postojao i pisao pjesme.

Krugovi, I, br. 2, Zagreb 1952., str. 189.

Vlatko Pavletić: Đuro Sudeta

Životopis hrvatskih pisaca ganuli bi i one čitaoce koji ostaju ravnodušni nad stranicama njihovih knjiga. Tužna je to galerija izopćenika,rano upropaštenih talenata, i karaktera, nesretnika, patnika, kandidata za tamnice i ludnice, koje je samo smrt u bijedi spasavala od bijednog životarenja. I naprečac prekidala tek započeti put!

Gledana iz tog aspekta, sudbina Đure Sudete, ne čini se izuzetkom, premda bi »i kamen rasplakala«. Teret duševnih i tjelesnih patnji sručio se na krhkog pjesnika već u djetinjstvu, da bi kasnije samo dobivao u intenzitetu.

Različito od A. B. Šimića, Đ. Sudeta (1903-1927) je još prije svoje dvadesete godine života bio svjestan da su mu dani odbrojani. Smrt zato doživljava sasvim drukčije: direktnije, prisnije. A. B. Šimić je racionalno objašnjava, Đ. Sudeta joj se okreće sentimentalno, kao bliskome biću. A obadvojca su je prihvatili kao činjenicu života, i obadvojica su u jednoj fazi razvitka tražili utjehu u okrilju programski isticanog katolicizma. No, A. B. Šimića je njegova misaonost dovela do spoznaje »praznog neba« neminovno, kao što je bolesna sentimetalnost zadržala Sudetu u polutami crkvenih lađa, s molitvenikom u ruci. Što je, uostalom, takav teški bolesnik, osuđen na smrt u dvadesetčetvrtoj godini života, i mogao drugo nego da moli, kad već nije osjećao potrebu da nađe na suprotnoj strani: da huli?!

Sudeta je međutim - prikovan za bolesničku postelju - razvio u sebi isključivo ukus za sutonsko i jesensko, kišno i morbidno, spritualno i smrtno. Karakterističan je njegov stih: »Jesenji dani. Sumorne misli« Od malih nogu živio je u jeseni, preskočivši proljeće, ne doživjevši ljeto. Sve kompenzira pisanjem. Piše »iz sebe i o sebi«, jer svijet nije dospio upoznati, a u ljudima se razočarao dovoljno da se osami, ali nedovoljno da se suprotstavi zlu i nasilju.

»Ja nikada nisam htio život bure,
traženja vječna, sumnje koje bole,
ja sam od onih što su vječno sjetni
i suton kasni tako žarko vole.«

Njegovi su stihovi šapati u mraku (spac. V. P.) ali nemaju odrješitost govorenja niti harmoničnost pjevanja. Pjesme Sudetine obiluju konvencionalnostima i općim mjestima, rime su mu banalne, slike blijede, poredbe bez efekata iznenađenja, metafore knjiške, motivi odviše netransponirano osobni......

Pa ipak, osjećamo da su to istinski grči, jedna smrtno bolesna preosjetljiva duša koja nema vremena ni snage da se radikalno otrgne od naučenog.

Republika, XIX, 11, Zagreb, 1963., str. 508.

Branimir Donat: Autentični pjesnik

Možda u suvremenoj hrvatskoj lirici u ovom trenutku nedostaje takav tip pjesnika kakav je bio Sudeta i zato nije nimalo neobično kada otkrijemo da nas poneki ton, pa čak i više puta i cijela skala njegove liričnosti privuče svojom spontanošću snažnije nego što to pjesma po svojim objektivnim vrijednostima zavređuje, jer, ma koliko ta liričnost i bila u izvjesnom svom formalnom aspektu i tradicionalna, neka unutrašnja ozarenost, izvjesni isprekidani ritam, koji se rodio iz neprestanog sukobljavanja određene metričke šeme, konvencionalnog rimarija i unutrašnje potrebe da se iz govora pjesme oslobodi i razlije jezik slobodnog ritma modernog nezavisnog stiha, tu poeziju neprestano obnavljaju. Upravo ta unutrašnja napetost najdragocjeniji je prilog ovog pjesnika modernoj hrvatskoj poeziji, čije se značenje i vrijednost zamjećuju još i u ovom trenutku, jer ti ritmovi, ta istrganost, predstavljaju jedan od značajnih koraka prema našoj novijoj poeziji, potez značajniji za suvremenu poeziju i nove senzibilitete, nego li potvrdu povezanosti uz najuočljivije tokove tradicije. Formalno, Sudetina je poezija niknula kao hibrid onih tendencija, koje su začete s jedne strane u poeziji Gustava Krkleca u njegovoj zbirci »Srebrna cesta« a s druge kod A. B. Šimića u »Preobraženjima«.....

On je pjesnik čuda i vjerovanja, u njegovim pjesmama zaokuplja nas pjesnikova metaforička zaokupljenost ništavnim i beskrajnim. Citirana pjesma »Ptice« jako podsjeća na onaj tip poetske doživljajnosti koja je sjajan izraz našla u Cautico delle creature sv. Franje Asiškog, na pjesmu čiju se čistoću kao kroz slavoluk svjetla i poniznosti, veličine i ništavnosti ulazi samo u žarište jedne misli koja će biti stoljećima reprezentirana za evropski duh.

Nesporazumi oko Sudetine poezije, odnosno još žešći nesporazumi oko njegove privatne ličnosti, nesporazumi oko karaktera njegove religioznosti, šta više oni upravo pokazuju kako međuratna dogmatska kritika nije u njegovoj poeziji otkrivala ništa drugo osim bolećive osjećajnosti, dok je od poezije imperativno zahtijevala potvrdu praktične religioznosti i asketizma dok je Sudeta u jezgri svog imaginarnog viđenja svijeta krio

intenzivni hedonizam. Zato nam se čini da je Sudeta pjesnik vizije i tragičnog osjećanja života, jer njegova poezija zapravo je neprekidna tužaljka nad nemogućnošću ostvarenja tog unutrašnjeg nagona, ostvarenja apsolutne sreće.

Republika, XII, br. 10., Zagreb, 1966.

Saša Vereš: Đuro Sudeta

Ako postoji Sudeta koji se čini pomirljiv i ponizan, ako postoji smjerni bolesnik, prevareni sanjar, i jedan drugi Sudeta, a taj pjeva o zaljubljenom pastiru, o mjesecu blijedom dječaku, o gorskim potocima, o harmoniji nekog svijeta u kome je unatoč svemu, »stvari svete i tako čarobno lijepe«. Bolesni smo i ne možemo naći ljepši epilog svojoj bolesti, ali svijet koji napuštamo nije samo »suha kiša« i lagano umiranje, već i veliki, šareni pano, na kome netko od nas slika mlade otkose, dvije jabuke i stara stabla, jata ptica i lađe i bijele zvijezde. Ostanimo prikovani za postelju, pustimo da nas nagrizaju sumnje, neka se dešava i ono što ima privid poraza, ali neka još samo malo potraje ova lomna egzistencija, hir jedne improvizacije koja se bez naše suglasnosti prekida......

Prerano smo sazreli, prerano bačeni na vjetrometinu, prerano opterećeni kamenom nesporazuma i ono što je presudno nije ni ravnodušnost, ni tjeskoba, već hitnja, kratkoća igre, žurba neke nevidljive ruke da što prije spusti zavjesu.

Smrt ponekad dobiva kod Sudete gotovo likovna obilježja, to je kostur s neke starinske gravure, nezvani gost koji se šeće bezbrižno našim krajolikom, ni strašan ni čudovištan, već jednostavno različit od onog što smo željeli produljiti:

»Dugačka ravan zrelim zlatom pokrita,
Ruše se valovi dozrelog žita,
Nadaleko miriše rasijana bol,

Pokopan u zemlji oživio krt,
Otkrivaju se bijela gola mjesta
Pod nebom visoko popela se cesta

Dolazi sumor, jednoličan, škrt
Jutros je kroz polje prošla smrt«

Sudetina je smrt, takoreći, samaritanski blaga, smrt sestrica, oslobodilteljica, drug koji se čeka u »toplo jedno veče«. Toj smrti podređeni su sutonski ugođaji, boje koje se gase, krajolik, kiša, otajne noći, pomicanje zvijezda, svi susreti i sva sjećanja. Stječe se dojam da ništa ne dolazi slučajno, da pjesnik duboko vjeruje u harmoniju svih stvari u svemiru, da s jednom neponovljivom poetskom intuicijom sagleda prožimanje svih stvari, da uporno traži ruku nevidljiva režisera, smisao cijele ove zvjezdane predstave, ne prosvjeduje, već čitavo vrijeme uči kako treba umrijeti. Uokviren bjelinom svoje bolesničke postelje on koketira sa svim onim vedrim signalima što mu donosi proljeće, i priprema se za neminovnost odlaska, zna: ne zavisi od njega kad će se igra prekinuti. Nalik je na putnika koji strpljivo čeka svoj posljednji vlak, a nisu mu rekli, ne zna ni približno kako izgleda vozni red.

Valovi expresionizma razbijaju se o hridi tradicije, ali ono što je tamo vani, bura, tutanj i krik sudar, ovdje je samo daleka jeka, tek slutnja: to bo mogao biti taj val. U svakom slučaju, Sudeta nije išao svjesno za bilo kojom modom, i ako netko kaže da ima elemenata u kojima se Sudetin svijet, Sudetina intima podudara sa onim što su željeli ekspresionisti, može mu se odgovoriti - moguće, možda je doista tako, samo iza svih eventualnih srodnosti, podudarnosti i suglasja, treba tek objasniti kakav je Sudeta pjesnik......

Bio je pjesnik jednostavnih stvari, vijesnik rastanka, i dugih jeseni. Želio je da ne posumnja u mudrost velikog plana, nastojao je sve zavoljeti, pa čak i bol, čak i smrt koju nije mogao izbjeći. U mnogo čemu je velika

slutnja, jednostavnost, bjelina, čistoća, suglasje, harmonija i mir. I misterij odlaska i žaljenje što se jedna igra prekida.

Sudeta, Šop, Vlaisavljević, PSHK, knjiga 109, Zora-Matica Hrvatska, Zagreb 1966., predgovor str. 7-22.

Stanko Tenšek: Lirika Đure Sudeta

Neposrednost i izravno bilježenje vlastitih osjećaja i snova osnovna je draž njegove poezije. To smo i u već dosad upoznatim stihovima mogli zamijetiti. Osnovni je ton ove poezije, sumrak, suton, umiranje i nelagodno osjećanje života (»Ja sam od onih što su vječno sjetni i suton kasni tako žarko vole.«) To je ujedno garancija samosvjesnosti njegove lirske inspiracije. Time, dakako, ne želim reći da nije bilo nikakvih ugledanja na druge pjesnike. Želim samo naglasiti da je taj Sudetin ton nešto lično, naročito u posljednje dvije godine kad su nastali »Sutoni«, nešto čega nema u ostalih piesnika. Ti sutonski ugođaji i sive pepeljaste boje osnovna su nota Sudetine lirike. On sam konstatira u jednom pismu iz 1925.: »Sviđaju mi se bolesne, meke riječi. Polurijeći - kao poluboje i poluživot. One koje su sjenke, sjene, titraji - vibracije tišine. Te mi se riječi sviđaju jer su mi najbliže.«

Djetinjstvo je jedno od nepresušenih izvora Sudetine inspiracije. Ostati vjeran djetinjstvu za njega je je značilo biti vjeran poeziji. Biti naivno, radoznalo, iskreno dijete koje spontano reagira, divi se, koje zna začuditi se nad nečim što je obično, koje znade zapljeskati suncu, leptiru i jorgovanu. Takav je Sudeta. Sve je u njega prirodno, nekako umjereno, nekakav mikrosvijet u kome je sve svedeno na malu mjeru (male kućice, mala srca, male ptice, mali umorni putnik). Sam Sudeta sličan je onom djetetu koje je htjelo da se s travom, nebom i potokom potuži Isusu, da mu pripovijeda o bolesnom psu, o kozici s kojom se svakodnevno vere u brda, kako mu drače paraju noge, kako su mu oteli koricu crnog hljeba.

»Htijelo je dijete
da se potuži, da se izjada,
a tog je toliko bilo
da je zaboravilo!«(Dijete)

Da Sudeta nije bio vjernik, ne bismo imali pjesama napisanih u najčistijem vjerskom raspoloženju, pjesama u kojima je religija ne samo diskretno prisutna (takvih ima mnogo), nego je ona glavni motiv, sadržaj i poanta. Bili bismo lišeni stihova visoke poetske imaginacije kao što su to stihovi religiozne pjesme »Ave Maria« koja je po mom mišljenju antologijska. To je zanosna himna večernjeg pozdravljenja i ustreptala pjesma radosne i razdragane prirode.

I doista, mnoge su Sudetine religiozne pjesme prave molitve. Obraća se Mariji, i moli za svoju staru majku, za svoje prijatelje iz djetinjstva, napose za jednog veselog dječačića koga su prozvali sjećanje na djetinjstvo, moli za vesele dane u prirodi . . . .

Sudeta je stvorio osebujnu liriku, duboko proživljenu, osjećajnu i potresnu. Dao nam je nekoliko toplih sličica iz djetinjstva, opjevao je svježinu diskretnih ljubavnih zanosa, tugu preranog odlaska i blagost smrti uokvirenu u sutonski ambijent, oslikao radost Božje blizine i ljepotu prirode. Kao takav Sudeta je dovršena pjesnička ličnost, veliki dobitak za hrvatsku književnost. Onima koji ne mogu osjetiti tugu bolesne mladosti, bol zbog neostvarenih čežnja, i ljepotu jesenskog predvečerja, Sudeta će ostati dalek, a stranac će ostati onima koji nisu doživjeli dražest dječjeg ushita nad prirodom i koji ne znaju što je to tiha radost religiozne smirenosti.

Marulić, III, br, Zagreb, 1970., str. 19-39.

Kamilo Križanić:

Đuro Sudeta (o sedamdesetogodišnjici rođenja)

Pisati danas o Đuri Sudeti znači stajati pred opasnostima jednostranog prikazivanja naglašavajući psihoanalitički njegovu prigušenu erotiku ili u egzistencijalističkoj interpretaciji stalno prisustvo motiva smrti. A to bi povećalo novim dimenzijama ionako ne male nesporazume oko toga umjetnika. I uvodničarima njegovih pjesama, inače pjesnikovim intimusima, ponekad je izbjegao autentični Sudeta, a da i ne spominjemo godine prešućivanja sa strane literarnih historika, nepriznavanje i omalovažavanje Sudetinog književnog opusa, skidanje spomen ploče u virovskoj školi, pa pretjerano naglašavanje »biografske« ličnosti, što ide na štetu umjetničke ličnosti koja je jedino važna, kako i Croce misli, za doživljavanje umjetničkih ostvarenja.

Pa i oni sigurno dobronamjerni, noviji zapisi o Sudeti, koji liberalno dopuštaju da je umjetnik bio i »religiozni« ili nastoje od njega stvoriti skoro skeptika (vjerovao je i sumnjao), čine nam se možda kao neki pokušaji rehabilitacije. Međutim, pravi umjetnik, a Sudeta je to i bio, ne treba nikakvih rehabilitacija, jer njegova djela dosta glasno govore za njega, Sudeta je izrazito katolički pjesnik, tu se ne da ništa retuširati, njegovo religiozno uvjerenje raslo je s njim. Sve one nekadanje polemike oko toga čine nam se danas s pravom deplasiranima...... Od svoje prve štampane pjesme u »Luči« 1919. pa do predsmrtnih stihova u koprivničkom »Domaćem ognjištu« 1927. taj je »čemerni grešnik« (kako se nazivaše) molio i molio, da mu život ne bude pun bura, traženja, i sumnji očekujući samo smirenje u Bogu.

Dvije godine kasnije, 1926., nastupa Sudeta s još jedinstvenijom zbirkom »Kućice u dolu« kraj Tinove »Kolajne« i Krklečeve »Ljubavi ptica«. Sudeta ostaje u intuiciji i osjećajima za male stvari kao reče Mate Ujević. Prema onom Tinovu patosu »Umrijet ću noćas od ljepote« ili Krklečevoj prozi »Tužan sam od lutanja, kroz noći, bijele zvjezdane« Sudeta naivno konstatira: »Ja nisam znao da sam još dijete« Pjesnik dozrijeva sa snažnom poetskom riječi pa govori istinski i onda kad želi »blagu, toplu smrt u toplo jedno veče....«

Iza pjesnikove smrti dva značajna datuma! Prvi je objavljivanje kompletnog Sudete 1943. u redakciji Mate Ujevića. Taj vrijedni čovjek izvršio je svoju prijateljsku i nacionalnu dužnost. Dvije knjige lirike i dvije knjige proze s dovršenim radovima i fragmentima uz bogatu korespodenciju u kojoj se nalazi intimni Sudeta govoreći o sudnijim časovim svoga života, svojim umjetničkim preokupacijama, o ushićenjima i porazima.

Drugi je datum uz nastupe glumca Miroslava Supanca, deceniju kasnije. Supanac je snažno novim generacijama približio Sudetine stihove, napose omladini koja je odmah osjetila svog pjesnika. I zavoljela ga......

Marulić, VI, br,1, Zagreb, 1973, str. 1-3

Krešimir Mlač: Uz ovo izdanje

Pri tome se zaboravlja da su i sutoni i različite boje pa i smrt bile preokupacija i način čitavog tadašnjeg evropskog pjesništva poslije prvog svijetskog rata, dvadesetih godina ovog stoljeća. I Miroslav Krleža u svojoj »Lirici«, nastaloj u to doba, prepun je boja, sutona i smrti (radi primjera evo nekih naslova . . . »Crveni sutoni«, »Smrtni dan rujna«, »Crno umorno popodne«, »Pjesma mrtvom čovjeku« . . .)

Sudeta je zaista crtao: znao je oslikati svoja pisma prijateljima i znancima. Brat Mate priča da je bilo i akvarela . . . a sačuvana su dva mala rukopisa ilustrirana Đurinim crtežom tušem: ovaj ovdje (lirika 1923. op. I. P.) . . . i drugi s posvetom »Mojemu bratu«. Oba su nastala 1923. godine.

Možda nije na odmet spomenuti da je Đuro Sudeta, po pričanju svog brata Mate, za vrijeme školovanja u Zagrebu redovno posjećivao izložbe slika, a zna se da je poznavao i tada vrlo ugledne njemačke književne revije »Sturm« i »Zenith«, koje su se čitale i po bolnicama i lječilištima u njegovo vrijeme. Odatle i ova povezanost s tada suvremenim Jugend stilom. I upravo zbog te i grafičke pripadnosti svom vremenu, jednako kao što su mu

i pjesme odraz svog vremena, Đuro Sudeta je kao rijetko koji od njegovih suvremenika dao to svoje vrijeme i u riječi i u crtežu, ali tako da su njegove pjesme postale svojinom ove današnje, atomske omladine, pa će sigurno i ovo izdanje biti prihvaćeno od njegovih čitatelja s oduševljenjem.

Đuka Sudeta, Lirika, 1923. Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1977.

Ivan Peterlin: Pjesništvo Đure Sudete

Teško je, dakle, naći primjera pjesnika koji je na taj način u svoje pjesme unosio toliko osobnog iskustva, koji je u svoje stvaralaštvo pretočio cijeloga sebe. Njegova cjelokupna lirika u prvom smislu riječi dnevnik je jednog života koji, gotovo već u početku nije imao priliku ni mogućnost da bude do kraja definiran, zaokružen. Draž njegovih pjesama upravo je u neposrednosti, u isticanju malih ljudskih stvari koje se tako počesto zaboravljaju i minoriziraju pred naletima »velikih« sudbonosnih događaja. Sudeta je rođen u vrijeme kad se u hrvatskoj literaturi događaju prvi »zaokreti«. Vrijeme je to Ante Tresića Pavičića, Milivoja Dežmana, javlja se Viktor Car Emir, Milan Marjanović piše »Fragmente«, a pojedini pisci uzore pronalaze u Nazoru i Kranjčeviću. Daleko od svih tih zbivanja mladi Sudeta provodi djetinjstvo u dubokoj provinciji, a prve pjesničke pokušaje ostvario je već u šesnaestoj godini. Samo izrazito daroviti pjesnik, talentirani pisac, može iz takve zabačene provincije (početak stoljeća) progovoriti na tako jasan način kao što je to u svojoj lirici učinio Sudeta.

I dok se dio pjesnika njegove generacije borio s pretjeranim patosom, kad su pokušavali progovoriti na socijalnoj ili rodoljubnoj osnovi, dotle je Sudeta ostao osamljen, tih i povučen, a napisao je stihove koji na sebi svojstven način, bez popratnih objašnjenja, mogu predočiti i sam život pjesnika.

Gledajući s tih pozicija očito je da i danas Sudetina poezija može živjeti i to za one ljude koji nisu zaboravili male, jednostavne stvari, za ljude kojima nije strana pjesnička riječ koja stihom, ritmom, i glazbom može vratiti konotaciju životnosti, prihvatljivu samo osobama koje elementarni čisti stih osjećaju negdje duboko u sebi.

Podravski zbornik, 1981., Koprivnica, 1981. str. 282-288.

Veselko Tenžera: Lirsko smrtovanje

U obzorju nacionalne književnosti, u kojoj su toliki grudobolni poete svoju želju za životom transcendirali u nacionalnu želju za slobodom, Sudeta gotovo fenomenološkom redukcijom ograničava je na vlastito tijelo i pjeva oblike nestajanja. Uvijek izravan, mazohistički iskren i lucidan, sklada melodije na rubu groba, prizivajući nestajanje.

Malo je reći kako su se tu jedna sudbina i jedna pjesma podudarali, jer je to otpočetka bio projekt pjevanja kao projekt vlastite smrti. Pojam projekta nekome se može učiniti odveć egzaktnim za tu sutonsku liriku nekog slikarskog impresionizma u negativu, ali osim samih pjesama na to nas upućuje i Sudetina korespodencija. U jednom od posljednjih pisama iz bolnice on piše: »Pregledan, rentgenziran i pronađen jedino na smrt sposoban. Šef mi je stisnuo ruku i rekao tužno: gledat ćemo, da Vam bar olakšamo malo!« Uoči same smrti piše uzbuđujuću pjesmu u crnini s posljednjim stihom koji glasi: »i život se polagano gasi«. Kraj. Teško je u svjetskom pjesništvu, koje ne oskudijeva lirskim smrtopiscima, pronaći takovo »knjigovodstvo rima« vlastite smrti. Po ulomcima bukoličkog pejzaža on bi bio blizak našim pjesnicima Griča, ali on u toj bukolici gotovo stalno kopa svoj grob i došaptava se sa smrću. Premda su ga suvremenici zapamtili kao duhovita mladića, s perom u ruci Sudeta je uvijek i jedino smrtovao.

Vjesnik, 13. rujna 1983. str. 6.

D. Šimundža: Lirsko - religiozna suglasja Đure Sudete

Bolest je središnji događaj Sudetina života i izvor njegovih inspiracija, o tome nema sumnje. No treba li Sudetinu liriku i duhovna obzorja vezati samo uz njegovu bolest? . . . . Izvorni lirik, po prirodi introvertiran, melankoličan, osjećajan i tih, naš pjesnik, i bez bolesti, ima dovoljno razloga za svoj sjetni doživljaj i mekani poetski ton.

Ta će unutarnja poetska vena činiti da će se Sudeta odmah nakon prvog svjetskog rata, u doba kad ekspresionizam traži snažne ideje i čvrstu riječ, kad razne socijale i angažmani i u nas preuzimaju maha, prepustiti svom pjesničkom nagnuću te će se, uz nečujne zvuke tadašnjih manira i svoj prirođeni romantičarski zanos, predati tihom doživljaju vlastite nutrine, proniknut će u svoju intimu i nošen valom krute realnosti stvoriti svoj doživljajni svijet toplih inspiracija i sjetnih čeznuća . . . .

Poetski domet Sudetina stiha nije, očito, u formi i tonalitetu, u nekom izvanjskom, ni klasičnom ni modernom, poetskom instrumentariju. Njegova je snaga u lirskom nadahnuću i čuvstvenom odjeku u dubinama bića. Neko tanano, produhovljeno osjećanje progovara kroz boju njegovih Ruku, kroz tihe jecaje Straha, drhti u želji za Suncem, lebdi u umiranju Večernjih boja, ganutljivo čezne u Čežnjama bolesnog mladića, doživljeno moli i osjeća u Ave Maria . . . To je Sudeta! I njegova poezija. Razumije se, ona uspjela, nadahnuta. Zrači lirskom topinom - više nego strahom pred neizbježnom kobi.

Crkva u svijetu, XX, br. 3. Split, 1985. str. 269-281.

Ivan Slišurić: Motivi ljubavi u Sudetinoj lirici

Da je poezija govor o svim manifestacijama ljudske egzistencije vidi se i u djelu Đure Sudete, velikog pjesnika smrti u hrvatskoj poeziji. No, ova poezija sutonskih raspoloženja i crne slutnje iščeznuća, ali i kršćanske vedrine i uzleta, ponikla na bolesti i tjelesnoj patnji, govori nam i o ljubavnim nemirima ovog prerano umrlog pjesnika.

Kao što su mu u pjesmama, kako je zapazio Dubravko Jelčić, česte kontradikcije u doživljaju i izrazima stvarnosti, tako ćemo i u opsežnoj korespodenciji naći zanimljivih oprečnosti u mislima o ženi. Jednom će tako pjesnik napisati da mu se žene sviđaju: "Svaka ima ponešto liepa i zamamna u sebi", piše 1926. gdici C. D. premda je malo prije toga zabilježio da ih nije nikad volio jer ih se bojao. Pa ipak, lirska nam gama ljubavnih motiva u Sudetinu pjesništvu ne otkriva samo ženu kao objekt žudnje za trenutke tišine u kojima pjesnik pokušava odagnati patnju, ona je i izvor i stožer postojanja:

Sav smisao nađoh usred oka tvoga,
izvor iz kojeg cijeli život niče:
Lauro, Julijo, slatka Beatriče!...

Motiv je ljubavi u najranijim Sudetinim pjesmama artikuliran tek kao žudnja za ženom tješiteljicom, za dragom koja je lirskom subjektu oslonac u traženju sreće, a ugođaj sutonskog smiraja i noćne tišine kao da ga oslobađaju spona dnevnog življenja i potencira osjećaj zadovoljstva i mira. Takva je pjesma **Prije sna**, posvećena "jednoj lijepoj djevojčici", **Pjevam ti tihu pjesmu, Erotika** i druge, a potanje bi istraživanje zacijelo pokazalo da je ovakva poezija najvećim dijelom pisana prije pjesnikova odlaska u sanatorijum Topolšicu 1925. godine.

U pjesmi **Htio bih**, u zbirci **Kućice u dolu**, lirski junak na trenutak poželi da bude "gord i velik", "drsko smion", da nad voljenom iskaže superiornu snagu tijela, surovost ratnika i osvajača. Tu će bljesnut vizija ljubavi u šumskom krajoliku, da u završnim stihovima subjekt pjesme svoju želju naglo usmjeri na put povratka. To svijest odustaje od sirenskog zova žene i potiskujući sjaj trenutka, nastanjuje se u prostor drugačije sreće. To je pjesnička pokrajina skromnosti i mira.

Odustajanje, međutim, nije stalna značajka Sudetina lirskog junaka. Čežnja koja tinja u pjesniku i koja je dotad u interijerima nokturalnog ugođaja i tišine sobe izbijala više kao nagovještaj i slutnja, javit će se kao glasan govor srca. Suptilni treptaji pjesnikove nutrine prerastaju u zov tijela i čula. "O, gdje su sada Tvoje usne strasne?" klikće zaneseno mladić u pjesmi **Kontrasti II**, a **Ćaskanje**, također pronađeno u Sudetinoj ostavštini (Bilježnica 6 u kojoj su pjesme nastale 1923) počinje katrenom:

Moja usta gore. I ko lude
moje oči Tvoje snivaju.
U magli se crne ptice skrivaju.
Moja usta gore, čeznu, žude.

Tada dvadesetgodišnji pjesnik Đuro Sudeta, vedar i duhovit, živahan propjevao je o ljubavi jednostavno i neposredno. Dotad prigušena čežnja prelazi u zamah strasti. Neodoljivu privlačnost ženina tijela. Međutim, kao što su sugestivno i jedro izraženi ljubavni zanosi, pjesnik isto tako snažno progovara o okružju mraka i samoće. Tako je uzlet sna kratkotrajan bijeg od praznine i prolaznosti.

Ljepotu ljubavnog zanosa Sudeta projicira u pejzaž. U **Trubaduru**, duhovno sjedinjen s draganom, lirski subjekt proljepšava livade i proplanke, a čak i ugasla ljubav ostavlja neizbrisiv trag u granama jablana, nešto "što ni vrijeme neće izbrisati samo."

Senzualnošću su natopljene pjesme **Crni pjevač, Sremska, Ne prati moje korake**. U živu se ritmu redaju jecaji zbog ljubavnog rastanka, a vatrena je ciganska glazba utjeha i zaborav. Bol neuzvraćene ljubavi je prerasla u svojevrsnu osvetu izraženu bizarnom slikom i nizom imperativa:

Gudite, parajte, kidajte, grizite,
Grizite grudi joj kamene.

Poznato je da Sudeta u svojim pjesmama često ponavlja slike, situacije, izričaje. Tako varira i motiv otimanja drage, što se redovito zbiva noću, da bi se s njom zaustavio u pustim predjelima prirode i imao je samo za sebe. Evo ilustrativnih stihova:

i tijelo kad umre od strasti i crne prignute moći
kao tat ću te ukrasti majci i s tobom pobjeć u noći
(Ne prati moje korake)

Htio bih da budem drsko smion,
da ti otmem krunu s lijepe glave;
Ko varvar u šume da pobjegnem s tobom
(Htio bih)

a u spomenutu **Trubaduru** pjeva:

I otet ću vam sve što otet mogu
i tad ću poći gord pod sljeme gore

Još bi se pronašlo takvih mjesta. Ponavljanja ova, međutim, nisu znak pjesnikove nemoći da nađe izraz adekvatan doživljaju i poetskoj viziji već stalne općinjenosti tišinom i čistoćom krajolika kao jedinim prostorom u kom se doseže sreća i trajnost ljubavi. Nije li Sudeta još u djetinjstvu snažno upio vedute okolice, nije li kao učitelj "hodočastio" u šume i polja da zaboravi porodične neprilike i ljudske pakosti?

Bol zbog gubitka ljubavi također je čest motiv Sudetine lirike. Spomenimo za ovu priliku pjesme iz zbirke **Sutoni: Zbogom, Osamljena, Moja pjesma, Jutro**. Ova je posljednja karakteristična po slobodnu stihu, inače rijetkoj formi u Sudetinu opusu. I u tom je motivskom ciklusu dominantan pjesnikov sutonizam za koji Ilija Jakovljević s pravom tvrdi da u lirici Đure Sudete "sačinjava njenu osnovnu notu, i sve ono, što s njom nije u suglasju, samo je aberacija od ovog temeljnog duševnog raspoloženja." I tu su kiše, žuta jutra, pustoš polja...

Kad je sušica shrvala mladog Sudetu, kad se zaputio u lječilište Topolšicu 1925, pa i ranije, kad su predznaci bolesti nagovještali jeziv bezizlaz, tema ljubavi srasta s opsesionantnom temom smrti i umiranja, iscrpljenosti i sutona duše, kopnjenja tijela. Pjesnikov Eros ulijeće u sjenu Smrti koje se nikad neće osloboditi. Pa premda je smrt prisutna skoro u svakoj Sudetinoj pjesmi "otvoreno ili u podtekstu" (S. Vereš), ona će od sad usmjeravati stvaraočev doživljaj i misao, davati ton njegovim raspoloženjima, ispunjavati ga strahom ili vjerskim zanosom, bukvalno mu razjedati tijelo i dušu. Klatno pjesnikove patnje njiše se tako od prve objavljene pjesme **Suton** (1919) do soneta **U crnini** koju su upravo pripremali za tisak kad je Đuro Sudeta, 30. travnja 1927, umro.

Zanos i strast, kao motivi, iščeznuše. Patnja zbog izgubljene sreće i ljubavi prožima se s duševnim i tjelesnim bolima. Pjesme poprimaju elegičnu intonaciju, pune su uspomena, uzaludna traženja utjehe. Mnoge daruje svojim znanicama. Svojoj zaručnici Mariji Zorić posvećuje potresnu pjesmu **Pred polazak** u kojoj lirski junak pokušava ostati uspravan, iako je obesnažen spoznajom da polazi, možda, na posljednje putovanje, u bolnicu, a svi se oko njega bezbrižno miču po crti svakodnevna trajanja. Ranjavaju ga njihova ravnodušnost i smijeh:

No kad bi se našla čija blaga ruka,
koja bi, ko sutonji povjetarac potočnice na vodi,
pomilovala moje oči
i plaho ih sklopila ko otajne staklene latice -

oćutila bi lagani drhtaj, kako se u njima budi,
osjetila bi,
da je svaki novi smješak po jedna nova muka,
po jedan nož u grudi!...

Po motivu i jeziku joj je slična **U vlaku**, također posvećena Mariji Zorić.

No, posebno je lirsko poglavlje Sudetina života Katarina Kristić. Njegova Laura. Katjoščica! Suputnica i supatnica iz Topolšice, ta umna studentica agronomije iz Pančeva, nadahnula ga je za najsnažnije poetske uzlete i ostvarenja. Njoj je Sanja, kako se potpisivao, posvetio mnoge pjesme zajedno s pismima, koje je Katarina, poslije Sudetine smrti, spalila, predosjećajući i svoj skori kraj. Katjoščica je i ona nesretna Šu iz lirske pripovjesti **Mor**. Katarini je Kristićevoj posvetio i **Les Légendes oubliées**, potresne stihove o "djetetu-snijegu" s čijim se iščeznućem zauvijek gubi poetično doba djetinjstva i zavičaja, sreće i postojanja. I pjesmu neprolaznog lirskog svijeta i ljepote, **Ruke**, posvetio je Đuro Sudeta Katarini.

Namjena ovog osvrta isključuje analizu ove pjesme. I citiranje. Držim da je poznata čitateljima poezije, pa bi to bilo i izlišno. Ali podsjetit ću na, možda zaboravljene stihove:

Moja je ljubav ostala u meni,
magični veo u otajstvu sna,
nit itko sluti, nit je itko zna,
ni jednoj nije pripadala ženi.
(Erotika)

Premda i ovu pjesmu treba tumačiti u kontekstu aktualne zbilje i života, kao jedno autorovo uzbuđenje i poetsku viziju, ilustrativna je stoga što izražava beskrajan svijet umjetničkog, nesvodiv na jezik svakodnevne komunikacije. Tajna nije samo ova ljubav koja je ostala u pjesniku, tajna je i svaka poetski artikulirana ljubav u spomenutim pjesmama. Upravo zato što su pjesme. Poezija. Što ih je izgovorio Đuro Sudeta. Pjesnik.

OSTALI PRILOZI

ro Sudeta

Kućice u dolu

Lirika
1926

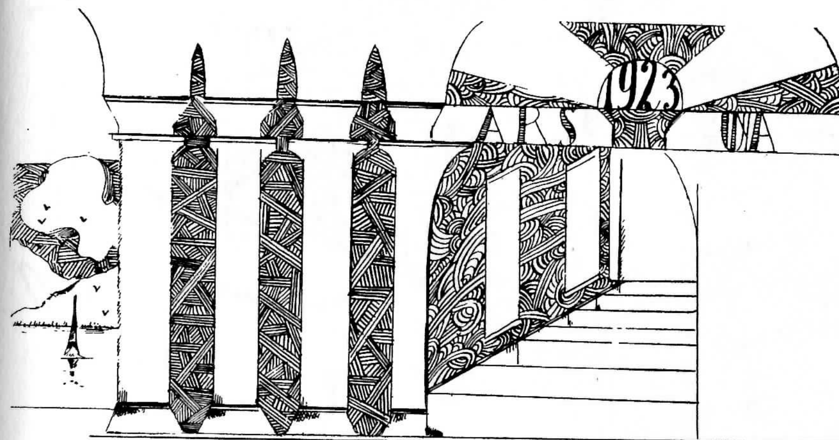
Naslovna stranica Sudetine zbirke »Kućice u dolu«

ĐUKA SUDETA

LIRIKA 1923.

Naslovna stranica fototipskog izdanja Sudetine zbirke »Lirika 1923«

MAJCI.

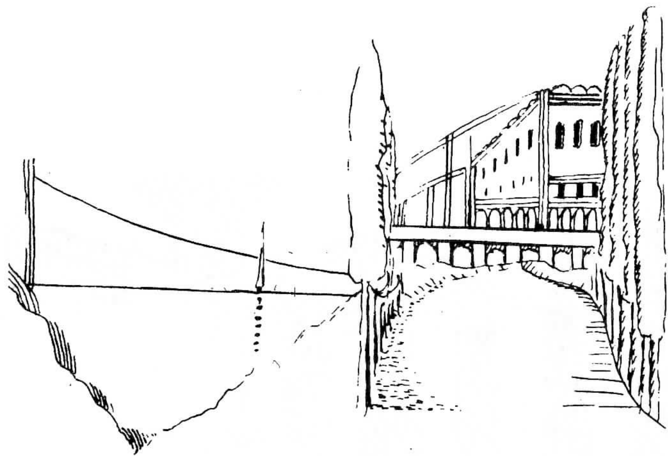
Majko, ja već nijesam ono dobro dijete,
Što je s tobom znalo molit kraj kamina
U večeri kasne, dok su s violina
Jecali akordi ljubavi i sjete.

Ja tad nisam znao, što ta glazba znači,
Jer molitva plava sve je moje bilo;
Nisam znao, da će neka moć me taći
Svojom rukom — i sve, što je negda milo

Moju dušu vedru nosilo pod zvijezde
Jednim mahom da će nestati u duši.
Dobra moja majko, vrijeme kida, ruši
Sve nade u našem što se srcu gnijezde.

Majko, ja već nisam ono dobro dijete,
Što je s tobom znalo molit kraj kamina
U večeri kasne, dok su s violina
Jecali akordi ljubavi i sjete.

Faksimil rukopisa pjesme »Majci«

ÔČI.

Plave ôči svôje môja draga nijemô
Pôdala je meni
Uz plač ružmarina, uz šum kišnih dana
Jeseni, jeseni.

Ja im pijem plavet u gluhôj samôći
Kada tône sreća
I u sebi ćutim Ufanje i ljubav
Prôljeća, prôljeća.

Plave ôči svôje môja draga nijemô
Pôdala je meni
Uz plač ružmarina uz šum kišnih dana
Jeseni, jeseni.

Faksimil rukopisa pjesme »Oči«

Filatelističko društvo Virje — Broj 9

Poštanska karta s likom Đure Sudete

MIROSLAV SUPANC

Jurišićeva 1/I

ZA POEZIJU

Zagreb, 17 travnja 1967. u 20 sati.

POVODOM 40-GODIŠNJICE SMRTI
PJESNIKA ĐURE SUDETE

ĐURO SUDETA

PJESNIK VLASTITOG ŽIVOTA I VLASTITE SMRTI

INTERPRETIRA
MIROSLAV SUPANC

CITATE IZ POGOVORA DUBRAVKA JELČIĆA **O POEZIJI ĐURE SUDETE**, čita SVEN LASTA (magnetofonski snimak)

Scenska muzika
MOTIVI F. CHOPINA

Scenografski suradnik
Akad. slikar QUINTINO BASANIĆ

Ostali suradnici
MLADEN RUTIĆ
NIKOLA CAR

Tehničko vodstvo
OZREN RAĐENOVIĆ

Plakat recitala Sudetine poezije

Spomenik Đuri Sudeti u Staroj Plošćici rad akademskog kipara Darvina Butkovića (1991.)

UZ OVO IZDANJE

Ova knjiga je i stara i nova. U Tadijanovićev izbor i koncepciju Sudetinih "Izabranih pjesama" iz 1965. godine nismo dirali iz prostog razloga što je to do sada najbolji i najuspjeliji izbor, "U ovaj izbor" - kako sam Tadijanović kaže u Napomeni - "uvršteno je 50 Sudetinih pjesama, od kojih je samo prvih 10 objavljeno za posljednje tri godine njegova života. Pjesme su složene kronološkim redom njihova objavljivanja, ispod svake od njih donesen je podatak, gdje je i kada prvi puta štampana, a ponegdje je označen i datum nastanka pjesme. Tekst pjesama preuzet je iz današnjih izdanja u kojima, osim različitih nepodudaranja, ima i neslaganja u naslovima pojedinih pjesama, tako je naprimjer pjesma "Strah" u prvim izdanjima nosila naslov "Novembar" koji ne potječe od Sudete, a urednici su i drugim Sudetinim pjesmama davali svoje naslove. U ovom su izboru sadržani samo Sudetini naslovi pjesama, pjesmama bez naslova dat je kao naslov prvi stih. Interpunkcija je udešena prema današnjim zahtjevima." I tekst pogovora D. Jelčića u cijelosti je prenesen, ali u našem izdanju stavljen je na mjesto predgovora. Ali ova knjiga je nova u svom drugom dijelu, u prilozima. Smatrali smo da bi bilo korisno iz mnoštva napisa, osvrta, kritika, prikaza koji osvjetljavaju Sudetino pjesništvo i pjesnikovu ličnost, donijeti odlomke onih najboljih, najuspješnijih. A kad se objave neki od radova Ivana Slišurića koji se u zadnje vrijeme intenzivno bavi Sudetom bit će nam ovo stvaralaštvo još bliže i jasnije. Priložili smo i naslovne stranice zbirki "Kućice u dolu", "Lirika 1923", faksimil rukopisa pjesama "Majci" i "Oči", plakat nastupa glumca M. Supanca, poštansku kartu sa Sudetinim portretom, fotografiju spomenika Đ. Sudeti u Staroj Plošćici, rad akademskog kipara Darvina Butkovića i detaljnu bibliografiju svih izdanja i najvažnije literature o ovom pjesniku. Ovo su sitni koraci ka jednom budućem kritičkom izdanju u kojem bi pored pjesama i fantastične pripovijesti "Mor" bili uvršteni i odlomci iz Sudetinih pisama, jer upravo iz tih lirskih tekstova (a većina proze je tog obilježja), gotovo bismo rekli pjesama u prozi, divno se ocrtava i njegova poetika, njegov život, patnje, nade, htijenja, želje;... to su sinopsisi za buduće pjesme. Još jedna strana Sudetina stvaralaštva kako u pismima tako i u pjesmama podjednako zastupljena ostala je zaboravljena - ilustracije, krokiji u tušu, crteži i o njima još nitko nije ozbiljno i stručno progovorio, izuzevši napomenu K. Mlača u fototipskom izdanju autograma Sudetine "Lirike 1923". objavljene 1977. koju je sam Sudeta likovno uredio i pjesme crtežima popratio.

Godine 1966. pojavila su se čak dva izdanja Sudetinih djela: Petar Krešić objavljuje izbor Sudetinih religioznih pjesama nazvavši ih "Molitve", a Saša Vereš u ediciji PSHK u knjizi 109. objavljuje kraći izbor poezije i fantastičnu pripovjest "Mor". Mučnu i dugu šutnju prekida K. Mlač već spomenutim izdanjem zaboravljene zbirke 1977. a potom opet muk dug 14 godina.

Ideja za spomenik i izdavanje Sudetinih pjesama potekla je od gospodina Josipa Ružmana, tamošnjeg župnika. Brigu oko izdanja preuzima Ogranak Matice hrvatske u Garešnici, a podizanje spomenika SO Čazma. Ovo naše izdanje prekida mučnu i nepravednu šutnju i skida pepeo sa zapretane, zaboravljene pjesničke riječi.

I. Pejić

KAZALO

ĐURO SUDETA - FOTO 5
POEZIJA ĐURE SUDETE (DUBRAVKO JELČIĆ) 7
BIOGRAFIJA ĐURE SUDETE (D.J.) 17
BIBLIOGRAFIJA (ILIJA PEJIĆ) 19
IZABRANE PJESME 21
MRAK 23
KAD SU SVIJETLA POGAŠENA 24
IZAŠLI SU SVI 25
PRED POLAZAK 26
MISAO NA SMRT 27
ČEŽNJE I BOLESTAN MLADIĆ 28
PRIČA 29
PRAZNINA 31
U TAMNICI 32
RUKE 33
POSTUMA 35
NOĆ (*Otajna dolazi noć*) 35
NOĆ (*Gase se boje umorne*) 36
SUNCE 37
MRTVO SUNCE 38
JUTARNJA ŠETNJA 39
STRAH 40
Za veliko krilo usnule šume 42
Livade same, livade plave 43
DIJETE 44
LIŠĆE 45

JUTRO 46
DA LI SE SJEĆAŠ 48
KAD DOĐE, DUŠO, PROLJEĆE 49
JA 50
U KAVEZU MALA PTICA 51
NOĆAS 52
ŠKROPE KIŠE 53
NOĆ (Trepere zvijezde u crnom plaštu) 54
KAD UMREM 55
Ja ne znam lica tvojega 56
UMIRU DANI 57
VINOGRAD 58
SONET 59
ZABORAV 60
VEČERAS 61
UMIRANJE 62
PODNE 63
OTKOSI ŠUMA 64
Iza moje kuće šute ptice 65
Niz cestu pođem - za mnom ide tuga 66
PTICE 67
SLIJEPA DJEVOJKA 68
JABLANOVI 69
Nek huje divlji vjetrovi 70
BOLESNIK 71
TI NE VJERUJEŠ 72
Jesenske su vrbe grane prosule 73
O KIŠICE, O SESTRICE 74
UGASIO SE DAN 75

Ti koji si sklopio cvijeću zlatne vlati 76
P R I L O Z I
Kritike, prikazi, osvrti
ILIJA JAKOVLJEVIĆ : PJESNIK SUTONA 79
MATE UJEVIĆ: ĐURO SUDETA 81
NIKOLA MILIĆEVIĆ: 25 GODINA OD SMRTI ĐURE SUDETE 82
VLATKO PAVLETIĆ: ĐURO SUDETA 83
BRANIMIR DONAT: AUTENTIČNI PJESNIK 85
SAŠA VEREŠ: ĐURO SUDETA 86
STANKO TENŠEK: LIRIKA ĐURE SUDETE 88
KAMILO KRIŽANIĆ: ĐURO SUDETA 90
KREŠIMIR MLAČ: ĐURO SUDETA 91
IVAN PETERLIN: PJESNIŠTVO ĐURE SUDETE 92
VESELKO TENŽERA: LIRSKO SMRTOVANJE 93
DRAGO ŠIMUNDŽA: LIRSKO - RELIGIOZNA SUGLASJA ĐURE SUDETE 94
IVAN SLIŠURIĆ: MOTIVI LJUBAVI U SUDETINOJ LIRICI 94
OSTALI PRILOZI
NASLOVNA STRANICA SUDETINE ZBIRKE "KUĆICE U DOLU" 101
NASLOVNA STRANICA FOTOTIPSKOG IZDANJA SUDETINE ZBIRKE "LIRIKA 1923" 102
FAKSIMIL RUKOPISA PJESME "MAJCI" 103
FAKSIMIL RUKOPISA PJESME "OČI" 104
POŠTANSKA KARTA S LIKOM ĐURE SUDETE 105
PLAKAT RECITALA SUDETINE POEZIJE 106
DARVIN BUTKOVIĆ: SPOMENIK ĐURI SUDETI U ST. PLOŠČICI 1991. 107
UZ OVO IZDANJE (I.P.) 109

ĐURO SUDETA

IZABRANE PJESME I PRILOZI

Izdavač Ogranak Matice hrvatske

Garešnica, V. Nazora 6

Za izdavača: Ruža Lenac - Brleković

Lektor i korektor: Ruža Lenac - Brleković

Likovna oprema: Liljana Rupčić

Mišljenjem Ministarstva za informiranje Republike Hrvatske klasa 612-10/91-01-690 od 20. 6. 1991. godine knjiga podliježe smanjenom osnovnom porezu na promet po stopi od 3 posto.

ISBN 86-7807-026-9